

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 10.

V LJUBLJANI, 3. SEPTEMBRA 1983.

KNJIGA 14.

PETER ZMITEK

LIPOGLAVCI

PODEDOVANO ZDRAVJE IN DOLGO ŽIVLJENJE

Zvprašanjem, da-li more človek ravnati svojo usodo, ki je bilo nekoč eno najbolj spornih vprašanj filozofov, se bavijo danes biologi. Vprašanje še danes glasi: Ali so podedovana nagnjenja ali vnanji vzroki, ki imajo večji vpliv na življenjsko pot kakšnega človeka. Zavod cesarja Viljema za biologijo v Berlinu je raziskoval to vprašanje na podlagi proučevanja dvojčkov. Carnegiejev zavod v Washingtonu je proučeval z drugega stališča činitelje dolgega življenja. Te vrstice so nastale na temelju raziskovanja embriologa dr. Streeterja in proučevalca zakonov dednosti dr. Davenporta.

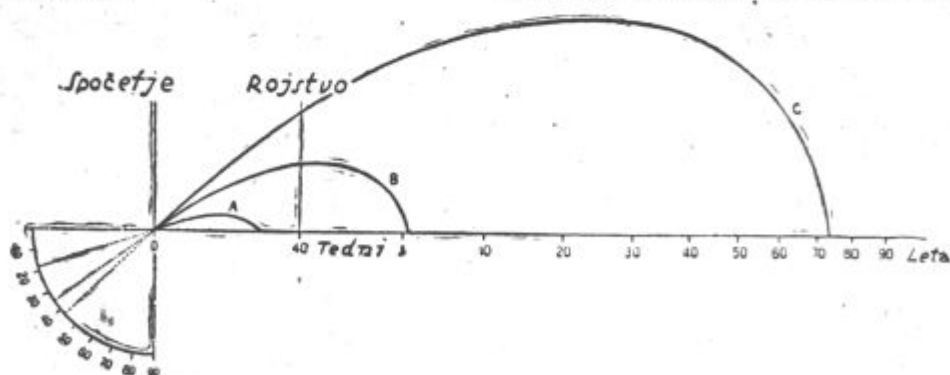
Novejša raziskovanja kažejo, da je smatrati skoraj vse telesne lastnosti za podedovane lastnosti. Podedovane lastnosti se ustalijo v jajčecu, pod čemer razumemo oplojeno spolno klico. Te lastnosti so po kakovosti zelo različne, tako da lahko govorimo o biološko velikovrednih in manjvrednih jajčecih. Velikovredna jajčeca se razvijejo v življenja sposobna, krepka bitja, iz malovrednih jajčec nastajajo šibkotna bitja, ki imajo v boju za obstanek le malo ali nič izgledov.

Kakšnih 25 odst. oplojenih spolnih klic je že po naravi tako slabotnih, da se že v materinem telesu ne razvijejo v živa bitja.

Kakovostne razlike nimajo vpliva samo na potek razvoja v embrionalnem stanju. Da-li novorojenec preživi prvo leto svojega življenja, ko je umrljivost dojenčkov največja, zavisi v glavnem od prvotne vrednosti jajčeca. Življenjska doba povprečnega jajčeca znaša 50 do 60 let. Samo iz velevrednega jajčeca nastane človek, ki je še v svojem 80. letu, navzlic težkim življenjskim pogojem, krepak.

Jajčece sestoji iz mnogovrstnih elementov in je vsota, oziroma celokupnost njihovih lastnosti, ki določajo njegovo usodo. Če bi hoteli presoditi vrednost kakšnega jajčeca, bi morali preceniti lastnosti njegovih sestavin. Kot celota je jajčece lahko zadovoljivo delujoč mehanizem, celo če so nekatere sestavine manjše vrednosti. Dejansko nahajamo različno odpornost v posameznih sestavinah, obenem je tudi dejstvo, da se razlike od jajčeca do jajčeca ter od pokolenja do pokolenja spreminjajo in različno podedujejo. Te razlike vplivajo odločilno na klično živ (plazmo), iz katere se razvijajo tkiva in organi in tudi sposobnosti teh organov, da morejo opravljati svoje naloge.

Treba se je sprijazniti s tem, da se zobje prekmalu pokvarijo, da postanejo oči v starejši dobi slabotnejše, da se lasje razredčijo in osivijo, čeprav je »srce« še mlado. Premnogokrat pa opazujemo

CLOVESKO ŽIVLJENJE V PODOBI KRIVULJE

Potek krivulje je odvisen od začetne sile, od kakovosti jajčne stanice in od vplivov okolice. Pri teh treh tipičnih krivuljah je domnevano, da so bila iz jajčec nastala bitja izpostavljena istim nevarnostim in bremenom življenja. Razlika v dolžini krivulje zavisi torej samo od početne sile, t. j. od podedovanih lastnosti jajčne stanice. Krivulja A se končuje že pred rojstvom, bitje B je umrlo v prvem letu življenja, individuum C

s podedovanim zdravjem je dosegel visoko starost

redčenje lasovja in osivitev, ki nimata nobenega opravlka s starostjo in z na-

činom življenja. Takšne predčasne odpovedi so eden najbolj vidnih znakov za podedovane pomanjkljivosti tkiva.

Po drugi strani se držijo druga tkiva in tkivna združenja celo življenje brez

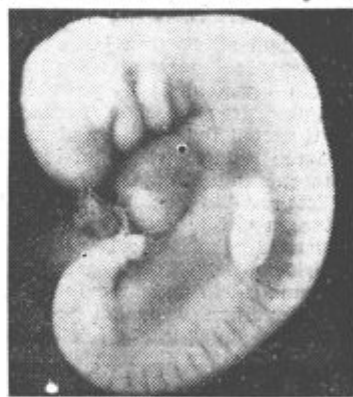
Golšavost nastopa, kakor znano, v krajih, kjer imajo tla in rastline, ki rastejo v njih, zelo malo jodovih soli. Čeprav potrebuje telo silno malo joda, vendar ga kot tako imenovanega katalizatorja (pospeševalca kemičnih procesov) ne more pogrešati. Jod se zbira, kakor vemo, v ščitni žlezi. Če ga je v telesu premalo, tedaj ta žleza v stremljenju, da bi bolje opravila svoj posel, tako narase, da utegne spačiti kot brezoblična masa ves vrat.

Ta pojav je tako očiten, da dobiš v kakšnem golšavem kraju, kakšni alpski vasi, vtis, kakor da so vsi prebivalci bolni za to boleznijo. Če pa pogledamo natančneje, bomo opazili, da so golšavci vendarle izjema in da so vrh tega večinoma v medsebojnem sorodstvu, to se pravi, v nekaterih rodovih so vsi člani družine že dolga pokolenja golšavi, v drugih rodovih pa popolnoma zdravi — in to navzlic istemu življenju in isti,

ČLOVEŠKI EMBRIO NA RAZLIČNIH RAZVOJNIH STOPNJAH

Zgoraj levo: 23 dni po spočetju (v 15 kratni povečavi) — V sredi levo in desno: po štirih tednih (v 8 kratni povečavi) — Spodaj desno na 45 dan (v 2½ kratni povečavi)

vidne obrabe. Tako so mišice okostja po vsem videzu določena za daljšo življenjsko dobo, nego je človeško življenje.

So pa še neke izredne kakovostne razlike, ki jih imenujemo bolna nagnjenja in ta so usodnega pomena. Sem spadajo n. pr. primeri podedovanega vnetja očesne mrežnice (retinitis), pri katerem se mrežnica po normalnem funkcioniranju v mladih letih hipoma izrodi, tako da postane človek še v mladosti starostno brljav. Poznamo tudi sorodno podedljivo naglušnost, prav tako spadajo sem neki doslej neumljivi primeri multiple skleroze z mrtvoudnimi znaki ali predčasni primeri poapnenja žil.

Da v takšnih primerih ne gre za vplive okolice in neugodnih življenjskih pogojev, temveč za zlo, ki ga nosi človek že od svojega spočetja v sebi, nam kaže naslednji primer:

z jodom ubogi hrani. So torej ljudje, ki jim ščitne žleze tudi pri normalni veli-

kosti naberejo dovolj joda celo iz hrane, ki ga vsebuje zelo malo, pri drugih

ljudeh pa zmore to nalogo samo pretirano povečana ščitna žleza.*)

Velika verjetnost je v tem, da velja takšna različna sprejemljivost, oziroma odpornost tudi za druge bolezni, kakor jetiko, legar, ošpice, koze itd., in da je podedovana, t. s. pravi, da temelji na posebni sestavi in zgradbi genov, nositeljev dednih lastnosti v kromozomih oplojenih kličnih stanic. Z drugimi besedami bi dejali, da niso bolezni same na sebi podedljive, temveč sprejemljivost oz. odpornost zanje.

S tem ni rečeno, da se mora nagnjenost do bolezni končati brezpogojno z boleznijo, kajti, končno ima tudi okolica svojo, dasi pogojno besedo.

Čeprav je nemogoče vplivati na dedne činitelje v ugodnem smislu (razen s

*) Glej članek: Dr. Franc Ciber »O golšavosti«, Zis, knjiga 13., str. 5 i. dr.

„ZLAHTNA JEKLA“

Posebna ali zlahтна jekla so tista, ki ne spadajo med material za izdelovanje normalnih konstrukcij in potrebščin, marveč rabijo v prav posebne svrhe in morajo imeti zaradi tega tudi izredna svojstva. So to sama kakovostna jekla in seveda temu primerno tudi dražja.

Sistematično požahtnjevanje jekla brez katerega bi bile nemogoče mnoge današnje industrije in moderne tehnične naprave, se je pričelo šele konec minulega stoletja. Vzajemno delo znanstvenih laboratorijev s preizkušanjem v praksi je rodilo sijajne uspehe in danes imata tehnika in industrija na razpolago zlahтна jekla skoraj za vsakršne izjemne potrebe. Zlasti med vojno, ko je dober material usodno posegel tudi v bojno srečo, se je pokazal v tem pogledu velik napredek. Tudi po vojni se je intenzivno nadaljevalo iskanje novih vrst zlahtnega jekla in prav zadnja leta vse huje pritiskajoče gospodarske krize, ki nikakor ni naklonjena napredku, se je industriji posrečilo ustvariti nekatere vzorce zlahtnega materiala, ki po kakovosti skoraj za sto odstotkov prekaša najboljše doslej znane vrste jekla.

Splošno so že znana nerjaveča jekla, iz katerih se izdelujejo posodje, jedilni pribor, vsakovrstni aparati ter zlasti naprave v kemični industriji. Dosedanja nerjaveča jekla pa so imela to slabo lastnost, da se niso dala preoblikovati ne v mrzlem ne v vročem stanju, ne da bi hkrati izgubila najdragocenejših lastnosti. Industriji je zdaj uspelo premagati tudi ta nedostatek, tako da se dajo nova nerjaveča jekla brez škode tudi naknadno oblikovati.

Velik napredek se je dosegel tudi v izdelovanju jekla, ki mora biti odporno pri jako visokih temperaturah. Iz takega jekla

trezno preišljeno vezjo dedno zdravih zakonskih drugov), vendar se da življenje podaljšati z izboljšanjem življenjskih pogojev. Vemo, da sta napredek medicine in izboljšanje zdravstvenih razmer v kakšnem poldrugem stoletju dvignila povprečno življenjsko dobo od 30 na 60 let. K temu je dalo samo naše stoletje (torej okroglo 30 let) svojih 10 let.

Podaljšanje življenja z izboljšanjem življenjskih pogojev pa ne vpliva prav nič na elemente jajčeca. Človek z neugodnimi dednimi pogoji doseže sicer lahko večjo starost z dobrim zdravjem, toda njegova klična živ se ne spremeni in ta živ z majhno odpornostjo se podeduje v njegovih potomcih. Izboljšanje klične živi in s tem podedovanih lastnosti je mogoče le s treznim nadziranjem zakonov.

se n. pr. izdelujejo predgrevači zraka za industrijske peči, ki morajo imeti tenke in za toploto dobro provodne stene, da ekonomično obratujejo.

Odpornost jekla proti razkrajajočemu vplivu zraka se da do neke mere utrditi z dodatkom bakra in še nekaterih drugih elementov. S tem se na dokaj cenen način popravi kakovost jekla zlasti za visoke zgradbe, mostove in slične konstrukcije. Na ta način požahtnjeno jeklo se tudi dobro zvarja, kar je pri te vrste zgradbah še posebnega pomena.

Proti visokim temperaturam odporna jekla igrajo važno vlogo v izdelovanju parnih kotlov za visoki pritisk. Trdnost v ognju se da doseči s primernim dodatkom molibdena. Iz takega jekla se danes lahko popolnoma varno izdelujejo cevi za visokotlačne pregrevače, ki morajo trajno vzdrževati do 500 stopinj vročo paro.

V strojegradi so postala posebno pomembna tako zvana nitrirna jekla, čijih vrhnja nitrirna plast je izredno trda, žilava in odporna proti kemičnim vplivom. Pri nekaterih orodnih strojih dosežejo nitrirne gredi do 12.000 obratov v minuti, ter brzino med drsajočimi se ploskvami do 20 m na sekundo. Na Japonskem so sestavili neko novo zlitino železa, niklja in aluminija, ki po kakovosti baje za 100 odstotkov prekaša vsa dosedanja konstrukcijska jekla. (nj)

NOVA ODKRITJA V OSREDNJI AZIJI

PREGLED USPEHOV ODPRAVE SVENA HEDINA

Po šestih letih napornega potovanja in raziskovanja v srcu Azije se je vrnila odprava Svena Hedina v svoje izhodišče Peking. Že nekoliko mesecev pred tem so prihajale v omikani svet presenetljive vesti o važnih in nepričakovanih odkritjih, ki so jih napravili posamezni oddelki odprave, ki je sestajala iz 27 strokovnjakov-znanstvenikov, katerim je bilo pridruženo 75 pomočnikov. Obsežna prtljaga z različnimi pripravami za merjenje toplote, zračnega tlaka, padavin in drugih pojavov je nosilo okoli 300 velblodov.

Kljub šestletnemu potovanju po odljuđenih in opasnih pokrajinah je odprava zabeležila izredno malo žrtev. Od evropskih znanstvenikov so se vrnili vsi nepoškodovani v izhodišče, od kitajskega spremstva pa sta ostala v osrednji Aziji dva delavca. Eden je v samotni puščavi zblaznel in si vzel življenje, drugi pa je zbolel na mrzlici in umrl v daljni tujini. Mnogo skupin, v katere je bila razdeljena odprava, je izgubilo svojo prtljago in tovarno živino v puščavskih viharjih ali v silnem mrazu visokih gora. Tem neznamnim izgubam pa stoji nasproti znanstveni zakladi, ki jih je odprava iztrgala iz osrčja tajinstvenih srednjeazijskih puščav.

Trideset debelih knjig bodo napolnili nabrani podatki, pri čemer je treba poudariti, da gre vseskozi za dokazan, znanstveno neoporečen material. Geološki odsek odprave se vrača z ogromno množino nabranih kamenov, med katerimi so nekateri z okamenelimi mušicami, kojih starost se ceni po kamenju na mnogo milijonov let. Drugi odseki prinašajo s seboj množino lesenih tablic, popisanih z nekimi prvotnimi črkami, zemljepisci so napravili zanimiva odkritja v svoji stroki, vremenslovci so do najmanjših podrobnosti proučili klimatične razmere, zgodovinarji pa so obogatili znanost z novimi podatki o davni preteklosti srednjeazijskih puščav.

Dr. Erik Norin, strokovnjak v geologiji, si je vzel za nalogo, da prouči ledniške sledove, ki jih je našel v Tibetu in v gorovju Karakorum v obilici. Ledniki, ki so nekoč zavzemali ves Tibet, so se stopili in njihova voda je zalila Tarimsko kotlino. Tako nastalo jezero je bilo ogromnega obsega, pa se je v teku tisočletij močno izsušilo. Zadnji njegovi ostan-

SVEN HEDIN

ki so potujoča jezera, med katerimi je najznamenitejše Lop Nor. Njegovo potovanje po puščavi na daljavo 60 do 70 km je odvisno od premikanja zemlje. To jezero je nedvomno največja geološka in zemljepisna senzacija. Zdaj je dopotovalo do mesta Lou Lan, ki so ga morali prebivalci zapustiti, ko se je jezero odmaknilo od mesta in je pred njim nenadoma zazijala peščena puščava.

Dr. Folke Bergman je nabral do 50.000 komadov različnega orodja iz kamene dobe, raznih lončenih posod in 10.000 rokopisov. Slednji so pisani na lesene deščice in izvirajo tedaj še iz časov pred iznajdbo papirja. Nekoliko najvejših rokopisov je že razbranih. Njih vsebina se tiče vojne proti Hunom, ki so napadali in ropali karavane, noseče svilo na zapad. Zanimiva podrobnost: Natoovorjena svila je bila določena za večni Rim! Ti zapiski so stari dobrih 2000 let. V tisti dobi je bilo Lou Lan še veliko mesto in važno trgovsko središče, danes pa je le kup zidovja brez sledu vsakršnega življenja.

Poleg tega je odprava posetila še drugo staro mesto, po imenu Edgina, ki ga Mongoli imenujejo Kara Hoto. Ko je Marco Polo pred 700 leti kot prvi Evropec potoval po teh krajih, je našel še cvetoče mesto. Ležalo je ob jezeru Gašun Nor in je propadlo popolnoma, ko je jezero nenadoma odpotovalo od njegovih zidov v notranjost puščave. Prebivalstvo je zapustilo svoje domove, ki še

danes stoje skoraj nepoškodovani. Človek bi mislil, da je prišel v živo, obljudeno mesto, toda vse je puho, pražno in izsušeno. Prebivalci so se obupno borili za svoj obstanek, preden so spoznali svoj poraz. Izklesali so celo prekop med jezerom in mestom, toda njihovo delo je ostalo brezplodno, ker se je vođa oddaljevala hitreje nego so napredovala dela v trdem peščenjaku. Mesto je v istem stanju, v kakršnem so ga odkrili l. 1909. ruski raziskovalci. Tudi ako bi se vođa vrnila, bi ne bilo mogoče več obnoviti življenja v mestu. Vse je preveč izsušeno, podtalne vode so poniknile pregloboko in razjedeni peščenec bi vsrkaval vodo v svoje brezdanje razpoke.

Severnozapadni del kitsajske pokrajine Kansu in okolico jezera Kuku Nor je preiskal dr. Birger. Našel je fosilije dinosavrov ter redkih neznanih rib in žuželk, odkril pa je tudi ostanke rastlin iz mezozoika, tedaj izpred 20 milijonov let.

F 270 LET UPORABE SVINČNIKA

Nekako pisalno pripravo so že poznali v 14. stoletju. Bila je primitivna do razvoja modernega slikarstva, ko so se posluževali tako črnih kakor tudi raznobarnih svinčnikov. Svinčnik v današnji obliki pa obstoja šele od l. 1663, ko so odkrili v Cumberlandu na Angleškem prvo grafitno jama in začeli uporabljati to snov za pisalni material.

Kdo je prvi prišel na misel izdelovati svinčnike v današnji obliki, bi bilo težko reči; zgodovina ne omenja njegovega imena, vendar pa se je ta obrt naglo razvijala. Oblasti so bile prisiljene izdati zakon, ki je dovoljeval kopanje grafita v omenjeni jami le 6 tednov v letu. Iz Anglije je prišel svinčnik konec 17ega in v začetku 18. stoletja preko Francije v Nemčijo, kjer se je ta industrija zelo razvila. Posebno v Norimberku. Tu se je delo razdelilo in nastale so kar dve vrsti obrti. Naloga enih obrtnikov tkzv. »skrinjarjev« je bila, da so izdelovali lesene obloge svinčnikov, v katere so vlepili grafitne palčice, dočim so morali drugi tkzv. »rezači« svinčene belobež obdelovati grafit in pripraviti pisalno snov. Dasi ravno niso predstavljali ne eni ne drugi samostojne obrti, so jih vendarle nazivali izdelovalce svinčnikov.

Med »skrinjarji« in »rezači« se je vnela pravcata vojna za pravico izdelovanja, ki je prenehala šele l. 1731, ko je oblast proglasila izdelovanje svinčnikov za samostojno obrt in strogo formulirala zakon. Ženskam je bilo sploh zabranjeno vsakršno delovanje v tej panogi industrije in le sinovi mojstrov so imeli dostop v delavnice. Posledice strogih ukrepov so se kmalu pokazale. Poleg poklicnih izdeloval-

živali so vse dobro ohranjene, našel pa jih je stlačene na enem prostoru, kar priča o nenadni elementarni katastrofi, ki je zadela tedanjo favno. Dr. Bohlin je naletel na nojeva jajca, kojih starost cenijo na 2 milijona let. Vendar sodi učenjak, da je tudi tedaj že živel človek, ker je našel mnogo predmetov, ki izvirajo od obdelovanja po človeški roki. Ostanek človeka na žalost ni našel.

Iskanje človeka se bo nadaljevalo, kajti mnoga znamenja dajo slutiti, da je bil človek sodobnik onih katastrof, ki so iz cvetočega raja, polnega raznih živali in bujnega rastlinstva napravile obupno puščavo. Najdeno kamenito orodje izvira iz paleolitika in je po vsej priliki staro do 500.000 let.

V tem ozkem okviru ni mogoče naštetih vseh odkritij šestletnega dela odprave Svena Hedina, saj bo podroben popis zahteval do 30 debelih knjig, ki jih znanstveniki že težko pričakujejo. J. R.-k.

cev svinčnikov se je pojavilo v okolici Norimberka vse polno zakotnih mazačev, katerim polcija ni mogla do živoga. Ti »zakotniki«, kakor so jih nazivali, so delali pravim mojstrom obšutno škodo in nemale preglavice, dokler jih niso l. 1785 sprejeli v zadrugo.

Med »zakotnike«, so prištevali tedaj, poleg nekaj drugih odličnih izdelovalcev svinčnika, tudi kasnejšega ustanovitelja po vsem svetu znane tvrdke A. W. Faberja.

Po tem letu se je ta obrt naglo razširila po Evropi in si z lahkoto utrla pot v širni svet. Zv. š.

Golobi na trgu Terreaux v Lyonu

NA JUŽNIH MEJAH DOMOVINE

UNIV. PROF. DR. FR. ILEŠIĆ (ZAGREB)

Tam ob Vardarju je to, v carskem Skoplju. Pet tednov sem letos bival in delal tam.

Nisem pa tam iskal bratov od Drave in gornje Save, ki so mi vedno in povsod dragi. Se Šumadinci so me manj zanimali. Najrajši sem se sestajal s starejšimi ljudmi, ki so bili živeli v nekdanji turški carevini, v turški Makedoniji ali Stari Srbiji.

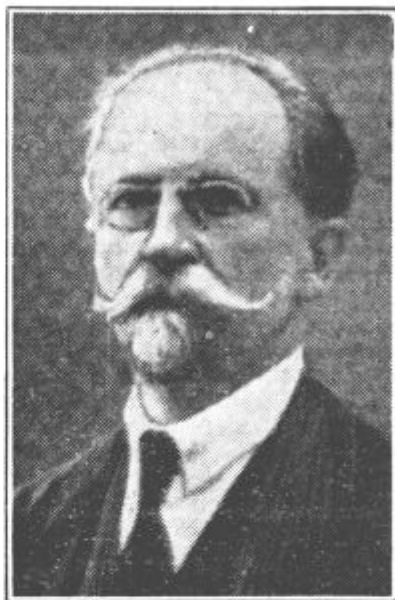
Na severu smo se učili o turških vojnah, čuli »Jeke od Balkana«, v pesmih čitali o raji in haraču, v duhu gledali age in bege — ali kakšno je prav za prav bilo resnično in vsakdanje življenje naših ljudi v otomanski carevini, kdo nam je to podrobno in iz lastnih izkušenj pripovedoval in mogel pripovedovati?

Ali so bili samo komite, četniki izraz tega življenja? Ali pa se je smelo pojavljati tudi v srbski besedi, tiskani v samem kosovskem ali bitoljskem vilajetu? Beseda »vilajet« nima dobrega pomena.

Na vsa ta vprašanja sem želel dobiti odgovor in sem ga vsaj deloma dobil. Kot odposlanec prosvetnega ministrstva na maturi skopske gimnazije sem imel mnogo prilike razgovarjati se z izobraženimi in preprostimi ljudmi današnje Južne Srbije.

Ze sama skopska gimnazija mi je dala priliko za razgovor o razmerah v nekdanji turški carevini. Gimnazija ima dve poslopji (ženski oddelki so v posebnem posloppju, kakšne četrti ure od prvih dveh); eno posloppje je ob cesti, drugo pa na dvorišču. Obe posloppji sta iz turških časov. Srbi so imeli namreč že v turških časih v Skoplju gimnazijo. L. 1894 se je v Skoplju in v Solunu otvorila srbska gimnazija, v Carigradu že l. 1892. Pred malone 40 leti so torej imeli Srbi otomanske carevine tri svoje gimnazije. Tudi srbske osnovne šole so se takrat odvarjale v mnogih mestih kosovskega vilajeta. Prej je bila samo ena srbska srednja šola na Turškem, in sicer bogoslovno učiteljska šola v Prizrenu (od l. 1871).

Kakor se zatrjuje, gre mnogo zaslug za napredek srbskega šolstva v otomanski carevini Stojanu Novakoviću, znane mu odličnemu znanstveniku, politiku in diplomatu, ki je bil l. 1886 imenovan za

DR. FRAN ILESIĆ

poslanika Srbije v Carigradu ter potoval na to svoje mesto — ne preko Sofije, in to je značilno — nego preko Skoplja, ki je bilo takrat že z železnico zvezano s Solunom.

Srbska gimnazija v Carigradu je bila ukinjena 1902 (tamošnja mladina se je preselila na gimnazijo v Solun), a solunski gimnaziji se višji razredi ukinejo 1909-10, tako da so Srbi za balkanske vojne imeli v turški carevini samo eno popolno gimnazijo, in to v Skoplju. Ko je Turška l. 1908 dobila ustavo, je Skoplje postalo srbsko politično središče; absolventi skopske gimnazije, ki so čisto postali učitelji, so podnevi delali v šoli, ponoči pa — četovali. Srbski konzul v Skoplju (nekač časa je bil tam konzul naš sedanji poslanik v Berlinu g. Balugdžić) je imel pri tem važno vlogo.

Posebno me je zanimalo čuti in čitati, da je bila v Solunu srbska gimnazija. Pripovedovali so mi, da si pred vojno v Solunu lahko povsod izhajal s srbsko besedo. Naravno, vsa dežela južno od Kačanika in Sarplanine je geografski težila proti Solunu. Vardar je kazal pot. Pa tudi Kosovo polje je imelo zvezo na jug, železnico od Mitrovice preko Skoplja na Solun.

Srbska gimnazija turške carevine je imela prav za prav dva ravnatelja; eden je bil stvarni vodja, drugi pa (in ta je moral znati dobro turški) je zavod zastopal pred turškimi oblastmi in šel — v zapor, če je bilo treba; bil je torej nekako to, kar je »odgovorni urednik« pri časnikih.

Hudega in najhujšega nasprotnika je imela srbska šola v bugaraški agitaciji. L. 1907 so bugaraši skopsko srbsko gimnazijsko poslopje zažgali. Treba je bilo sezidati še eno poslopje, ali ne ob ulici, ampak na dvorišču, da bi bilo manj izpostavljeno, ponovnim zločinskim poizkusom. To je vzrok, da ima danes skopska moška gimnazija dve poslopji.

Kakšne šole je sploh imela Turška v teh svojih vilajetih! Srbske, bolgarske, grške, romunske, francoske in pripravljala se je nekje tudi nemška! Od samih tujih šol je morala Turška počiti! Da smo bili pustili več časa mladoturškemu režimu, bi se vse to pač izpremenilo. Sploh je bil l. 1912 zadnji čas — zakaj prenovljena Turška je postajala zmerom bolj nevaren nasprotnik.

Na današnji skopski ulici čuješ — poleg srbsčine — turško, arnavtsko, cigansko (nosači in številni čistilci čevljev), španjolsko-judovsko govoro. Pojdi na pokopališče, tam najdeš oddelke z nagrobnimi napisi tudi v romunskem in grškem jeziku.

Nekega dne je prišel k meni v gimnazijo dr. Milivoj Pavlovič, predstavnik slovanske filologije na filozofski fakulteti v Skoplju, in me povabil, da bi njegovim slušateljem eno uro predaval. Dasi sem bil na gimnaziji zelo zaposlen, sem vabilo vendarle sprejel ter sem na fakulteti predaval o temi: »Ali imajo Jugoslovenci v svoji literaturi romantično?« Praški nemški slavist Gesemann, ki pa Slovencev ne pozna, to taji. Jaz sem na vprašanje drugače odgovoril ter predstavil Prešerna kot pravega romantika v globljem smislu besede; Njegoš je, kolikor je sploh romantik, samo etnografski romantik. To je bilo menda v Makedoniji prvo predavanje, v katerega središču je stal Prešeren.

Ob tej priliki sem se med drugim seznanil tudi z lektorjem ruskega jezika, g. Petrom A. Mitropanom, ki je pravkar izdal študijo: »Prilozi za istoriju štampe u staroj Srbiji i Mačedoniji« (Skoplje, 1933, str. 94, v cir.). To bo pa izvrstno izpopolnjevanje mojega znanja o srbskem kulturnem življenju za turških časov! Ali so torej Srbi na Tur-

škem imeli kak časopis? Iz Mitropanove študije vidim, da je prvi srbski časnik izhajal v Prizrenu 1871—1872, in se je imenoval baš »Prizren«. Tednik je bil dvojezičen, isto besedilo srbski in turški. Prva številka je izšla 2. (14.) avgusta 1871 »po velikoj milosti njegovog Imperatorskog Veličanstva našeg prevelikog Cara Sultan Abdul Azis Hana i u njegovo zdravlje«. Bil je v nekem smislu služben časopis valije (bana) kosovskega vilajeta; zato se o čisto srbskih potrebah in neprilikah ni smelo pisati, celo srbsko ime se je jako redko omenjalo. List je prenehal, ko je prišel za valijo v Prizren iz Niša »javni plačnik bugarske organizacije u Carigradu«.

Mnogo važnejši je bil že čisto srbski tednik »Carigradski Glasnik«, ki je izhajal v Carigradu od 1895—1908. Seveda tudi ta časopis ni smel dajati niti objektivnih informacij o aktualnih stvareh, a kritika vladnih organov je bila povsem nemogoča; vsak korak vlade je bil moder in usmerjen v slavo Boga, na sultanovo zdravlje in na srečo podanikov. Le o šolskih in verskih stvareh je list pisal ter imel čisto cerkveno prosvetni značaj. Že v svoji prvi številki je »Carigradski Glasnik« pod naslovom »Živeo naš veliki padišah!« poveličeval Abdul Hamidovo vladavino ter kazal na »plodove visoko prosvetčenog uma i dobrote Njegovog carskog Veličanstva«. Cenzura je bila silno stroga; besede »knez«, »zvezda«, »polmeseč« se sploh niso smele zapisati; posebno nevarna se je zdelo zvezdica (kot znak opombe) z oklepajem« to bi bilo preveč podobno zvezdi z polmesečcem. Za beležkami o »slabem vremenu« in o »burji« so se slutile nevarne alegorije. Ni se smelo zapisati, da je bil kak Srbi ustreljen; zato je »Glasnik« pisal, da je umrl od boleznii olova (olovo = svinec), a ko je cenzura zapazila, kaj ta »olovo« pomeni, je morala tudi ta beseda izginiti. (Podobno cenzuro je poznala pred 100 leti tudi vladavina cesarja Franca I. in Ferdinanda I.).

Toda nimam časa razgovarjati se s prof. Mitropanom. Dolžnost me kliče nazaj v gimnazijo, ki je bila v minulem šolskem letu pač največja gimnazija Jugoslavije, zakaj štela je 40 razredov (11 prvih!) in imela poleg ravnatelja 85 moških in ženskih učnih moči. Pri pouku, na izpiti in pri pregledovanju zvezkov sem pazil na jezik mladine in sem mogel ugotoviti, da mladina jako

dobro obvladuje srbski književni jezik (bolje nego črnogorska!); seveda je v srednji šoli malo kmečke mladine, torej mladine, ki bi z doma govorila kako čisto »makedonsko« narečje; dober del mladine je šumadinske (ta je baje po mišljenju bolj srbska, a prava »makedonska« mladina je bolj jugoslovenska — vsekako so maturanti, ko sem v svojem ogovoru omenil Jugoslavijo, spontano klicali »Živela!«).

Tudi preprosti ljudje so se jezikovno prilagodili. Tam poleg pokopališča sta dva starca pasla svoje »blago«. Ko sem ju nagovoril, sta jezik spretno obrnila na književno. »Kako ne bi znala turški,« sta mi rekla, »ko pa sva se na Turškem rodila!« Prav nič jima nisem zameril, da sta se s tugo spominjala časov, ko sta imela toliko turških lir!

Zdaj pa mi bodi pozdravljen Ti, Sokole Sokoloviću, starec star preko 80 let, ki si takrat ležal na bednem ležišču v svoji vasi Kočevištu v Skopski Crni gori! Rekel si tujcu, ki je stal pred Teboj, kako lepo je zdaj, ko kačaki Srbom ne morejo več ugrabljati hčera, da bi jih odvajali onim, ki so jih zato najeli. Seveda je Sokol Sokolović bil nekdanj »asker«, turški vojak. »Pa kje?« sem vprašal. »Tam, kjer smokve rode,« — drugače mi one dežele, nekdanje turške carevine ni mogel označiti. Njegova snaha mi je mnogo »vikala« (govorila) v svojem čistem narečju in bila izvrsten objekt lingvistu, ki je stal poleg mene, molčal in beležil...

Prirodo pa naj vam opisuje drug »pevec! Nr. pr. romantično sofesko ob Treski, ki se nad Skopljem izliva v Vardar. Čoln nas je zanesel v mraku po tihí temni vodi med strme višine, ki v svojih šumah skrivajo na eni strani moški samostan (en kaludjer je v njem — njegovega prednika so razbojniki pred nekaj leti oplenili in ubili), na drugi pa ženski (»baba Persa« živi sama v njem in gleda od njega v svoje zapadajoče sonce) ... Zdelo se mi je, da sem med puščavniki prvih stoletij srednjega veka.

Zelal bi imeti pero, ki bi moglo lepo opisati »sabor« prostega naroda, ki sem ga videl v Milkovicah, v Skopski Crni gori! »Sabor« naroda, ki se je v nedeljo popoldne zbral v veliki množini, da ob cesti igra kolo. Stari in mladi, ženske in moški, vse v čisti lepi narodni noši! Skromen narod — sami pravoslavni. Turških in arnavtskih vasi je v Skopski Crni gori malo. Ljudstvo ple-

še cele ure kolo — krčme pa nisem videl nikjer nobene.

Spet sem v Skoplju. Prešel sem lepo razsvetljeno in zelo prometno ulico Kralja Petra ter sedel pred Oficirski dom ob Vardarju: vetrič pihlja in hladi pivo. »Veste,« mi pravi gospa, ki je od mladosti živela v Skoplju, »v turških časih so bile ulice nerazsvetljene. Morali smo si svetiti sami, le tu in tam je brlela kaka laterna...« In druga gospa je dodala: »Ko sem bila mlada, sva samo dve ženski v Skoplju imeli klobuk, jaz in pa žena ruskega konzula. Če sva se prikazali s klobukom kje blizu čisto turških ulic, se nama je dečarija rogala...«

»Kako ste torej prav za prav kot raja živeli,« sem vprašal gospoda, ki je svojo mladost preživel za turških časov kje v Prištini ali v Kratovu. In začeli so mi pripovedovati podrobnosti. Vidi se, da je pred 1912. bila težja borba z bugaraši nego s turškimi oblastniki, ki so bili vsi podkupljeni. Kdor bi hotel o tem več vedeti, naj poslušaj, kaj pripoveduje g. Petar Kostić v Prizrenu, nad 80 let star, danes jugoslovenski senator, ki je napisal 2 zanimivi knjigi: »Crkveni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolici u XIX. veku, sa uspomenama pisca (Beograd, 1928)« in: »Prosvetno-kulturni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolici u XIX. in početkom XX. veka, sa uspomenama pisca (Skoplje, 1933)«.

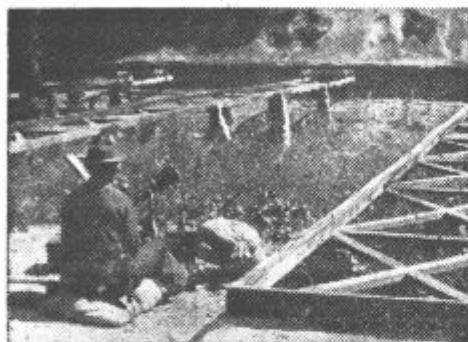
Vse te knjige, ki sem jih omenil, sem vzel s seboj, ko sem zapuščal Skoplje, vrhu tega pa še »Istorijo Poljske«, ki jo je pri solidno delavnem skopskem kolu »Poljsko-jugoslovenske lige« izdal skopski profesor Jelačić.

Vrednost so bile te knjige, vrednost je bilo vse, kar sem videl in slišal. Nad vse drago pa mi je bilo, da sem mogel delovati ob južnih mejah svoje domovine. V težkih hipih l. 1914 sem si govoril: »Če bom še kdaj gledal beli dan, hotel bi delovati tam, kjer je moj narod najbolj potreben pouka in pomoči — v Makedoniji.« In ta srčna želja se mi je izpolnila po 19 letih...

KINETIČNA TEORIJA PLINOV V FILMU

Ce hočemo razumeti osnove mehanične toplotne teorije, ki temelji na kinetični teoriji plinov, si moramo predstavljati, da iščejo nevidni, neprestano se gibajoči molekuli plina izhoda iz posode in da povzročajo neprestano zadevanje teh delcev materije ob stene posode plinski tlak.

S strelji strojne puške v tarčo ponazoruje film plinski tlak

Mnogo zahtevamo od učenca, če mu pravimo, naj si predstavlja molekularni tlak kot vsoto neštevilnih, silno slabotnih sunkov nečesa nevidnega, kajti v navadnem življenju mu je tlak nekaj počivajočega, vztrajnega, tako nekako kakor pritisk uteži na dlan.

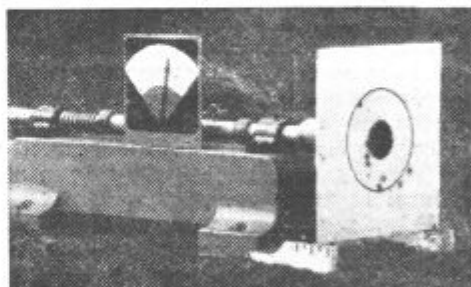
Učenec se je zadovoljil s to predstavo na dobro vero, notranjega prepričanja pa mu nedostaja. Dandanes mu ni več treba, da bi se silil k tej predstavi, kajti vse to dogajanje mu lahko pokažejo s smiselno sliko v filmu. Chicaško vseučilišče je izdelalo namreč filme, ki predvajajo na živ način osnove naravnih zakonov.

V takšnem filmu vidimo n. pr. strojnico, ki je naperjena v neko ploščo. Kroglice dežujejo v ploščo in ji zadajajo neprestane sunke, te sunke sprejema vzmet, ki giblje kazalec merilne pripave, in kazalec kaže učinek zadetkov kot pritisk. Učencu zadostuje, da si pod nevidnimi kroglicami predstavlja nevidne molekule in pod tarčo stene posode. Tako dobi stvarno predstavo o molekularnem tlaku.

Naslednji prizor mu pokaže, kako molekularni tlak pod vplivom temperature vstaja in pada. Ista kazalna priprava kakor v prvem prizoru, stoji na steklenici. Če segrejemo plin v steklenici, se pritisk plina zviša; če steklenico ohla-

dimo, se pritisk zmanjša, kazalec se giblje v drugo smer. Ker je idejna zveza med molekularnim gibanjem in pritiskom že tu, je učenec tudi že pripravljen za predstavo, da se brzina molekularnega gibanja in kinetična energija vsakega molekula z rastočo temperaturo zviša, in tako smo ga uvedli v skrivnost mehaničnega toplotnega nauka.

Na izboren način prikazuje film tudi potovanje molekulov skozi najtanjše luknjice. Stekleni cilindri so napolnili deloma s težkim, barvnim plinom, n. pr. z bromovimi parami. Gornji del cilindra je napolnjen z zrakom in zaprt proti spodnjemu z luknjičavim poklopom. Plin prehaja skozi luknjice v poklopu in se meša enakomerno z zrakom. Ta proces traja precej časa. V filmu pa ga lahko skrajšamo na kratek čas. Vidimo dejansko, kako sili težki plin skozi luknjice in se meša s čedalje višjimi plastmi zraka. Tako postaja abstraktna materija fizike z učnim filmom živa in prebavljiva.

Neprestani zadetki krogel v tarčo povzročajo pritisk, ki ga meri manometru slična priprava

MORSKE LADJE V SLADKI VODI

Brzina parnikov, ki že delj časa plovejo po morju, se navzlic nezmanjšani strojni sili občutno zmanjša. Vzrok so vsakovrstne školjke, morski črvi in alge, ki se počasi oprimejo ladijskega trupa, tako da se trenje sten ob vodo zelo poveča. Ti zajedavci se tako trdno oprimejo ladje, da jih v dokih le s težavo odstranijo. Ako pa zapelje ladja za nekaj časa z morja v kako reko ali kanal, se pa sama očisti. Morske živalce in rastline v sladki vodi, ki je niso vajene, kaj kralu odmrlo in se same odločijo od trupa.

SPOMINU JANEZA TRDINE

OB PRVI DESETLETNICI TRDINOVEGA VRHA*

IZ SPOMINSKEGA GOVORA PROF. JOS. WESTRA

Dragi rojaki in rojakinje s te in one strani Gorjancev!

Pred desetimi leti točno osorej smo slavili krst tega vzvišenega vrha, ki se tako gospodavalno ozira po vsej dolenski strani in močno zaslanja sončno Belo Krajino in vinorodno Vivodino. Takrat se je bila tu zbrala pisana množica naroda, da je prisostvovala slovesnemu krstnemu obredu, ko je prezasluženi pokretnik preimenovanja tega vrha, Ferdo Seidl, slovesno proglasil novo ime temu starodavnemu prvaku Gorjancev, a takrat še mlademu krščencu: Trdinov vrh ter je krstna kumica, gđc. Dora Starétova, sedaj gospa Fabjančičeva, izvršila krstni običaj, oškropivši te sive skale s kapljicami rujnega dolenjca. Bil je krasen sončni praznik, prav kakor danes, kipeč od vesele ubranosti tisočglave množice.

Spet ste prihтели semkaj, da proslavimo prvo desetletnico, odkar nosi ta košati vrh Trdinovo ime, ime slovenskega pisatelja, ki je proslavil to pogorje in to bujno pokrajino in dobro ljudstvo, ki tod prebiva, v svojih spisih klasične vrednosti, da ga lahko z vso pravico nazivamo epičnega glasnika, Homera naših Gorjancev. Trdina je bil, kakor pove že ime, po rodu in značaju trd Gorenjec, doma iz Mengša pri Kamniku, a je kot upokojeni profesor z »mikroskopično« majhno pokojnino preživel nad trideset let na Dolenskem, najprej v Bršlinu, nato pa v Novem mestu, kjer je tudi končal tek svojega nikdar pokojnega življenja ter sniva zdaj večni sen tam doli na novomeškem pokojišču. Kot večni popotnik je prehodil vso Dolensko in Belo Krajino ter vžljubil dolensko stran kot domovino našega pismenega jezika, kot zibel našega slovstva, kot razsadišče naše kulture. Zlasti pa so se mu prikupili Gorjanci, vse to zeleno pogorje od golih kočevskih Gač tja do položnih podankov, ki prehajajo v plodno Krško ravnino ob stoku kraške Krke s planinsko Savo. Petdesetkrat jih je bil prekoračil — ali je

* Letos na veliki šmaren (15. avgusta) je priredila novomeška podružnica S. P. D. spominsko slavnost krsta Trdinovega vrha na Gorjancih. Na najvišjem vrhu (1181 m) ob razvalinah cerkvice sv. Jere in sv. Ilje se je zbralo nad 1000 posetnikov iz Podgorja, Bele Krajine in sosednje Hrvatske ter mnogo izletnikov iz Novega mesta, Ljubljane, Karlovca in celo iz Zagreba. Unijatski župnik od Sv. Nedelje dr. Siris je ob 11. uri opravil slovesno službo božjo, nakar so nastopili govorniki, med njimi tudi prosvetni inspektor v p. Jos. Westra v imenu osrednjega odbora S. P. D.

JANEZ TRDINA

kdo tak med nami? — neštetokrat se je sončil na sočnih košenicah, petkrat je bil pri Sv. Miklavžu, štirikrat se je bil povzpел semkaj na najvišji vrh, vse to v tisti dobi, ko še niso rdeča znamenja kazala samotnemu potniku prave smeri. Ta divna krajina ga je bila tako očarala, da si jo je izbral za domovino svojim pestrim, z narodnim duhom in modrimi domisleki prežetim »Bajkam in povestim o Gorjancih«. Pisatelj sam jih označuje takole: »Vse te bajke so se zarodile v moji fantaziji — poleg narodnih nazorov, spominov in poročil. Če so štiri vrstice iz naroda, sem jaz napisal o tem štiri liste.«

Ti spisi, vzorno jasni v svoji obliki, daj si jih ne prevevajo poetično visoko leteče misli, prelepo očitujejo, kako globoko je Trdina prodril v življenje prirode, ki se razgrinja tu pred nami in pod nami, kako temeljito je proučil bitje in žitje naroda, ki tod prebiva, kako umetniški in hkrati modrijanski je znal običaje in nazore, ustno sporočilo in zgodovino Podgorcev in Belih Kranjcev vplesti v svoje na videz čisto naivne pripovedke, ki pa vsebujejo mnogo življenjske modrosti. Ivan Cankar, naš najodličnejši leposlovní umetnik, a tu-

čl. strogi literarni kritik, je ocenil Trdino kaj jedrnatno kratko: »Drugi pisatelji so pisali za narod, Trdina pa je pisal iz nje-ga. Iz Janeza Trdine govori narod sam iz-obražencem. Zato je Trdina naš edini resnični in največji narodni umetnik.« In Tr-dinov biograf, Semičan dr. Fran Derganc, je dobro pogodil, ko pravi: »Trdinove spi-se znači demokratičen slog, do katerega se s pridom povzpne proletarec in se mu brez škode poniža aristokratski kapitalist duha.«

Ah torej ni umestno, ali ni izraz iskrene hvalečnosti, ki je v današnji dobi tako re-dek pojav, da slavimo spomin takega mo-ža, popularnega pripovednika, učitelja svo-jemu narodu prav tu na njegovem vr-hu ob prvi desetletnici tega imena? Ze pred dvanajstimi leti (5. junija 1921.) ob odkrivanju spominske plošče tam na Cerovcu ob veliki cesti sem dejal**:

»V beli mar-mor smo dali vklesati zlate črke, ki naj še poznim rodovom pričajo, kako smo po-častili spomin moža, ki je vso to pokra-jino obdal z gloriolo svojega klasičnega duha. Trdina je vreden dostojnejšega in vidnejšega; na vrhu Gorjancev bi mu morali postaviti granitno piramido, vidno na vse svetovne strani. A čemu? Saj so mu visoki Gorjanci »najtrajnejši spominek!« In takrat je bila tisočglava množica so-glasno pritrdila idejnemu in dejanskemu voditelju vse slavnosti, Seldlu, tedanjemu načelniku novomeške podružnice S. P. D., ki je stavil predlog, naj se kraljeva vlada v Beogradu zaprosi, da se preimenuje naj-višji vrh v Gorjancih v Trdinov vrh. In res je ministrstvo za notranje zadeve (z od-lokom 1. julija 1922) to ime odobrilo: »Na prošnjo krajanov se na podlagi izjav po-krajinskih uprav v Ljubljani in v Zagre-bu določi za najvišji vrh v Gorjancih (Uskočki gori) naziv Trdinov vrh na-mestu dosedanjih neenakih nazivov Gor-janc, oziroma Vrh sv. Jere.« Tako je to-rej najvišja državna upravna oblast do-ločila zdaj veljavno ime. (Žal, da je v sicer vzorno izdelani novi specialni karti spričo nepoučenosti korektorjev ostalo še staro ime »Sv. Gera.«) Pred desetimi leti oso-rej pa smo opravili simbolični obred tega imenovanja.

Sodobnikom, ki živimo na prevalu, la-hko rečemo, na prelomu zgodovinskih dob, ko se je marsikaj, kar je imelo prej viso-ko ceno, prevrednotilo, ko dobiva realna gmota zmerom več veljave pred duševnimi pridobitki, ko zmaguje suha, često suho-parna stvarnost nad stvaritvami duha in fantazije, se utegne današnja proslava zdeti anakronistična, toku in duhu seda-njega časa protivna. Vendar priča prisot-nost tisočglave množice, da je še ostala dovzetna za romantično ubranost prejšnje dobe. V svobodni prirodi, zlasti na gorskih višavah, se čuti človek sproščene vsak-

danjih brig in težav, ki tišče vsakega iz-med nas v večji ali manjši meri. Ravnajte se vsi po zdravem Trdinovem življenjskem načelu: Kdor ljubi naravo, ne more biti ni-koli povsem nesrečen! Koliko manj zabav-ljačev in godrnjačev bi bilo potem na sve-tu! — — — Za nami naj stopi na plan nov, čilejši rod, ki bo znal zasluge naših velikih mož činiti vsaj tako, kakor smo jih skušali mi! Proslava krsta Trdinovega vrha naj postane vsaj ob vsaki desetletni-ci shodišče našega naroda katoliške, uni-jatske in pravoslavne vere! Takl spomin-ski shodi na meji dveh banovin bi bolj pospeševali medsebojno pobratimstvo ka-kor katerikoli politični zbori.

IZVOR SLOVENSKEGA IMENA

Kot duhovni dedič koroškega jezikoslov-ca Jaritza nastopa pogosto D. Zunkovič, n. pr. Zur Geschichte der Slaven von der Urzeit bis zur Völkerwanderung. Kromčič 1929. V svoji rodoljubnosti pa gre največ-krat predaleč. V slučajnih podobnostih vi-di istinito zvezo, sorodstvo. Po Topolov-šku n. pr. istoveti celo vrsto besed iz ke-čuvščine (indijanska govornica v Ameriki) s slovenskimi koreni n. pr. chucha (reči: čuča) in slovenska izposojenka cucelj, maca in slov. izposojenka macelj, pusullu in meni neznana »pusle«, kar je bržkone iz nem. Pustel, taica in naša taca (Tatze), yarka in menda turški jarek, sanampa in nova skovanka zaznamba (48).

Pri madžarščini ima po vsem videzu prav, ko z Dankovskim ugotavlja, da vse-buje ta jezik le 962 svojih korenov, nada-lje 1896 slovanskih, 188 grško-slovanskih, 704 grške, 334 latinske, 288 nemških in 293 romanskih.

Toda semitščina in slovenščina? Abir (junak) in naš ober, ki je naslednik po na-rodu Avarov? Bajit, ako res pomeni kolibo, je isto: saj naša bajta je vzeta na posodo z juga, kamor je prišla iz Fenicije. Grkom pomeni pa drugo črko: beta. Garab in gar-je, ki so nam jih zatrosili iz Grčije? Od vzhoda je tudi kad itd. Celó Eva se v tej knjigi izvaja iz glagola, ki ga nočem zapi-sati. Tudi človek in slovek je po našem drznem korenoslovcu eno: oboje znači »govorečega! Iz istega vira mu je nemški Mensch, t. j. menič (kdor se meni, pogo-varja)!

Na str 35 zavrača po pravici staro raz-lago slovanskega imena od pojma slava, kakršno je imel na umu pač Jan Kollár, ko je pel: Slavimo slavno slavo Slavov slav-nih!

Omenil pa ni podmene, po kateri bi na-še ime bilo v zvezi z glagolom slekti (vise-ti), sle-m-e, torej Sloven = brežnik, br-jan, bric.

Zunkovič dvomi o močvirni teoriji pra-škega slavista Weingarta, ki razlaga slovan-

** Gl. članek »Janez Trdina« (1830—1930) Zis, knjiga VII., str. 562.

ski naziv iz besede slova, t. j. barje, muža, grezi, močava, češ, kod se čuje še ta slova?

Berlinski slavist Brückner je po Žunkoviču (38) nedavno pogreval domnevo Slaven - Sklaven. Ako odpre Klugejev Et. W., bo videl, da je romansko-germanski izraz za sužnja iz grškega Sklabenos, ki pomeni (ujetega) Slověnina. Starejše torej ne more biti iz mlajšega.

Ravnatelj študijske knjižnice v Mariboru se drži precej ukoreninjene etimologije: slovo (beseda) naj bi bil koren za Slovena v nasprotju z Nemcem, ki ne zna po naše.

Zadnja razlaga pa je nastala v Beogradu. V »Zborniku filoloških i lingvističkih studija« sta jo priobčila Budimir Milan in J. Rozwadowski. V »Journal des Débats« jo je poslal C. Jarecki, po njem jo je po-

natisnila še »Tribune de Genève« 25. julija. Oba navedena učenjaka se strinjata v nazoru, da Slověnin ali Slavjanin pomeni človeka bivajočega ob vodi, potoku, jezeru, reki. Po vsem slovanskem ozemlju naletiš na takele priimke ali imena: Slavin, Slavinac, Slavnik, v Ljubljani tudi Slovnik, Slovino, Slava, Slavka, Slavuta, Slovita itd.

Vse kaže, da je bil Čeh Weingart vendarle blizu izvora. Poslednja dva zvrčata namreč Slovene na koren kleu, teči, odtekati se, močiti, namakati, umivati. Indoevropski omeščani zapornik k' je v slovanščini s; grško kardía, lat. cord(is), nem. Herz, slov. srdce; calamus — Halm — slama. Ščasoma se je seveda prvotni naziv po preprostem tolmačenju lahko naslonil na pojme kot slovo, slava... A. D.

MICHEL MONTAIGNE

(1533—92)

Globok mislec, velik filozof, ki je umel naslikati človeka takšnega, kakršen je po-

MONTAIGNE

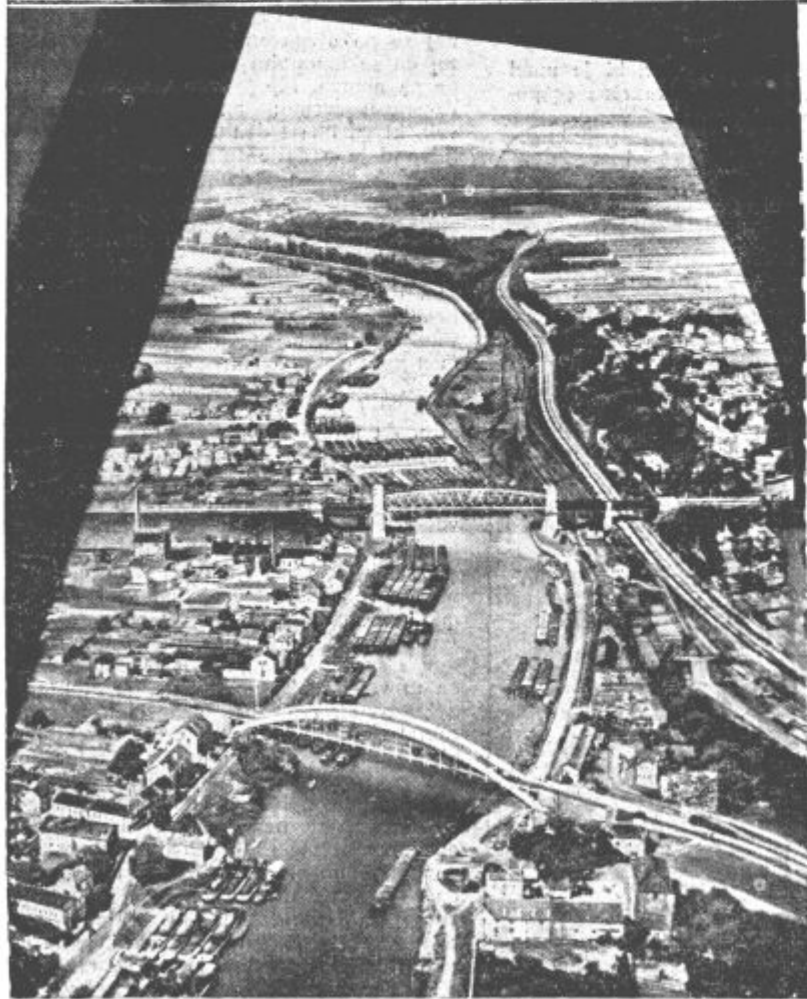
prihajale na pamet. Veliko teh iveri je naperjenih proti pedantstvu v šolah. Veda naj se po njegovem mnenju goji samo za to, da se izpopolni razum; to je sredstvo, ne pa namen. Njegov ideal je že podoben Rousseau-jevemu: zmerno naobražen človek, ki pa ima trden razsodek. Znatno veljavo daje nadalje telesni odgoji. Iz vzgoje sploh preganja slednjo silo in mórnanje. Značilno je za njegovo obzirnost, da je zjutraj svoje otroke budil z rahlo, vedno jačjo godbo.

Montaigne je navzlic svoji štiristoletnici še vedno sodoben. Živel je pač kakor mi v nemirni dobi. Samo tedaj je šlo bolj za verske spore. Njegovo stališče je bilo popustljiv skepticizem: Que sais-je? Kaj vem? Zakaj se ljudje hočejo med seboj raztrgati? Ker brez zadostnih dokazov menijo, da imajo samo oni prav. »Vsak ima svojo resnico,« je rekel naš sodobnik Pirandello. Njegov skepticizem pa ni brezčutni, ošabni stoicizem, ki je nekoč propovedoval in nasvetoval samomor kot najplemenitejše človeško početje.

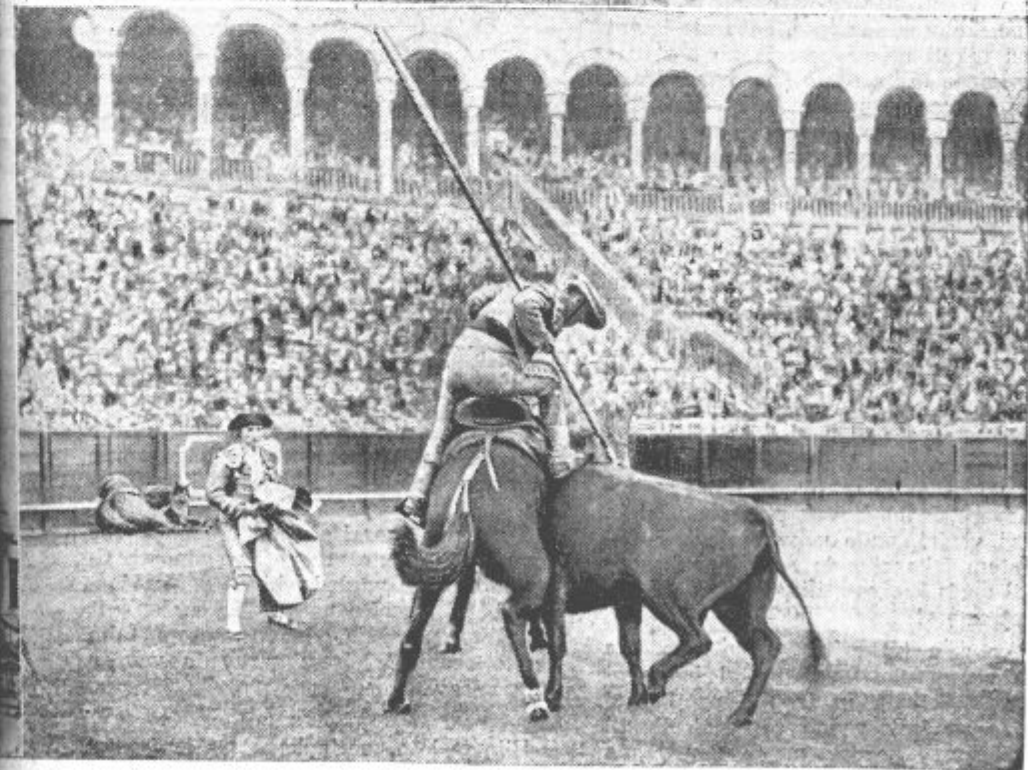
Dogmatizem je osnova vseh človeških nezgod. Edinole na mehkem vzglavju dvoma (mol oreiller du doute) postaneš oprezen nasproti svoji misli, utegneš najti mir sam s seboj. Toda preden je položil glavo na to voljno blazino dvoma, je Montaigne dolgo vrtal, razglabal, primerjal, tehtal in tuhtal. Njegov dvom ni doktrinarski pironizem, ampak je ubranost, razpoloženost.

V zreli dobi je Montaigne potoval po Nemčiji, Švici, Italiji: lepo počasi, ogledujoč na vseh straneh zanimivosti, a ne hlastno kakor večina sodobnih potovalcev. Njegova previdnost je nalezljiva in blagodejna. Vsaj tako misli njegov ožji rojak, zdravnik Armaingaud, ki je izdal Montaigneva dela. Ko so ga vprašali, kako more biti navzlic svojim letom še tako mladikav, je pokazal na izvod »Esejev«, češ: »Tole je moja skrivnost, to je moja higiena!« A. D.

vsod: a najprej je proučeval v ta namen samega sebe. Njegove razprave »Essais« spadajo med najlepše književne spomenike one dobe. To je nekak dnevnik, kamor je nival svoje misli o ljudeh, kakor so mu

Zgoraj (od leve proti desni):
Lindbergh in njegova žena
Reykjaviku na Islandu —
filmska umetnica Ana
son je po bolezni spet za-
igrati — Angleški manevri
tanki pri Hampshireu —
daj (od leve proti desni):
gled z letala na Oiso pred
nim izlivom v Seino. Parlan-
v Havann, prestolnici nem-
Kube — Mučenje živali
španskih bikoborbah (žalost-
ostanek srednjeveške kultu-
ki ga ne more iztrebiti ni-
danja republikanska vlad-

KARLO KOCIJANČIČ

ZAPISKI BORISA MOLANA

6. NADALJEVANJE

Najino zaupno življenje se je izživljalo najbolj v osebnem občevanju. Tu je bila ona mojster, dočim jaz pogovorov nisem dosti ljubil in sem bil v njih rajši redkobeseden, počasen, pretehtavajoč vsako besedo, včasih naravnost nebogljen. Živahnih debat, razen v prvih časih, vsaj ž njo nisem dosti imel. Z vsakim drugim človekom lažje. Nekoč je bila zraven, ko sem tako debatiral in se je vsa zadivila, kako znam vzgoreti in nasprotnika s humorjem ali sarkazmom, vedno pa z železno logiko in trdnimi dokazi pritrirati v kot, kjer je moral propasti. Očitala mi je, da sem do nje malokdaj tako živahen. Tudi to je imelo svoj vzrok. Predvsem v njej sami. Kadar debatiram, ne morem trpeti, da odide protivnik užaljen, če mi česa ni mogel vbiti v glavo ali če sem ga tako pobil, da ni mogel nikamor. Smatram, da so izgubljene debate prav toliko vredne, kolikor dobljene, zato me lastni porazi nikoli ne užalijo. Samo nestvarno zvijanje in tratenje besed me draži. Ž njo pa je bil čedalje večji križ. Zavračala je vsako razumsko postavko, opirala se je bolj na čuvstvovanje. Ustvarila si je na tem temelju razne nazore (zlasti o bogu — hotela je vanj zelo verovati), ki so morali ob mrzli analizi zmrzniti. In to jo je srdilo. Včasih sem jo za nekaj časa ugnal, jo o čem prepričal in sem domneval, da bo odslej bolj mislila nego čuvstvovala; potem je bilo kar na lepem spet vse narobe, jaz pa sem moral požreti očitek, da sem neznosen razbijač duševnih vrednot in človek, ki ne more drugemu ničesar dati. In vse to tako lepo povedano, s takšnim ponosom in tako blestečimi se domisljicami, da bi človek raje poslušal in skoraj verjel, nego ugovarjal. A če se je potem izkazalo, da sem lepe besede použil zgolj kot estetiko, kakšna razljučenost name!

Tako sem bil prisiljen, da sem čim dalje več predmetov izpuščal iz pogovorov, sarkazma in ironije proti njej sem se pa itak vedno drževal. Pustil sem ji njene nazore, prosil sem jo pa tudi, naj mi ne očita mojih, ker nobenega se nisem nalezal brez temeljitega

premišljanja, preizkušanja, zavračanja in resničnih bolečin. Da, včasih se je jezila, da preveč vrtam vase. Največkrat sva se sprla nad mojo trditvijo, da je izvajanje nazorov poglavitna, priznavanje nazora in celo nazor sam na sebi sicer zelo važna, a vendarle v drugi vrsti važna reč. Nad čim takšnim sva se sprla tolikokrat, dokler se nisem na zadnje popolnoma nehal prepirati — za nujnost najinega razmerja ena pretrgana vez več...

(— — — — —)

...Ljudje se po mojem delijo v dve glavni kategoriji, ki se ne bosta med seboj nikoli dobro razumeli. Ena preveč govori, druga preveč piše. To je važna razlika, ki se ne očituje samo v tem, da prva ne zna z bistrim očesom čitati in druga s tankim ušesom poslušati, temveč tudi v neki intolerantni protivnosti značajev...

(— — — — —)

18

Odveč bi bilo, če bi hotel na drobno opisovati, kaj se je vse pripetilo na natezalnici drugega leta. Ponavljal bi stare stvari. Tudi se ne morem vsega spomniti. Čudno je to, da so mi ostali dogodki prvega leta bolj pred očmi nego vsi poznejši in da poznejši celo vedno bolj temnijo v mojem spominu. Razlagam si to tako, da sem padal čim dalje globlje v neko stanje omotenosti, točneje duševnega razsula, ki me je napravilo končno takšnega, kakršen sem danes: nesposobnega za vsako praktično in pametno delo, apatičnega, vedno drugam zamišljenega, sposobnega edino za ostro občutenje fiksne misli na zločin.

Toda vse eno: Kako da imam navzlic temu toliko tiste stroge razsodnosti, tistega jasnega pogleda, ki mi daje sočasno občutiti vsako najmanjšo malenkost in me usposablja, da jo morem tako tenko oceniti? Nisem zdrav in vendar sem zdrav...

★

Bilo je leto zverinskega trpijenja, samo tu pa tam presekanega po dnevu pokoja: kadar sem dobil kakšno prijaznej-

še pismo od nje; kadar je ob mojih posetih spregovorila dobrotljivejšo besedo, ki je zvenela po tem, da me ima še vedno rada; kadar je molčala o ločitvi. Zmerom bolj redki so bili takšni dnevi, moji obiski so postajali tortura, ki bi je vsak slabotnejši moški na mojem mestu ne zdržal več. A jaz sem sledil svoji objubi, preizkušal sem samega sebe in molčal. Molčal sem, ker sem vedel, da tudi ona trpi. Vzbujala mi je sočutje, ki je mrtvičilo hudiča v meni. Čim dalje razločneje sem pa spoznaval, da se bliža konec, zmerom manj sem upal, da se bo spremenila. Začel sem popivati in sem postal pijanec. *

19

Nekoč, ko mi je storila strašno podlost, sem zbežal iz njenega stanovanja in se stisnil v kavarno. Tako nesrečen sem bil, da bi na glas zajokal pred vsemi ljudmi. Zvečer je prišla s svojo družbo

v kavarno. Sedla je drugam. Imela je rdeče oči in je bila zelo otožna. Z nekim prijateljem sem odšel pit in sem pil kakor zverina. Okrog tri in dvajsetih sem se spet prikobalil v kavarno. Še vedno je sedela tam in molčala. Komaj sem jo pozdravil. Sedel sem drugam, nekaj vselega je bilo v meni — kakor obsojencu pod vislicami.

Cez nekoliko minut mi prinese natakak nekoliko njenih vrstic. Prosila me je odpuščanja za svoje vedenje in mi sporočila, da pojde ozdravljat ljudi, sama bolna na smrt. Če bi me udarila z betom po glavi, bolj bi me ne mogla potolažiti. Spravil sem se na postajo in slabo mi je bilo, da bi umrl. Odpeljal sem se v napačno smer. Šele zjutraj sem nekje opazil svojo zmoto in izstopil, da počakam pravega vlaka. Obupno pust, človek dan je bil. Vročina me je kuhala. Stopil sem v neko gostilno. Tu sem ji napisal najbolj noro, razbičano, zatrgano

GRETA GARBO KOT PLESALKA GRUŽINSKAJA v filmu »LJUDJE V HOTELU«

in brezupno pismo svojega življenja. Ne vem več, kaj sem ji v svoji polpijanosti napisal; toliko se spominjam, da sem jo na koncu za boga rotil, naj vsaj drugih ljudi ne vlačí v propast, če se je že odločila, da se pogreznava midva vanj.

★

To je imelo svoje ozadje.

V tisti družbi se je seznanila z novim človekom. Koj prvič, ko mi ga je imenovala, sem zaslutil, da ga je usoda vrgla v ta najin vrtinec, da bo poguba še večja.

TURKI PRED DUNAJEM LETA 1683.

DR. VLAD. TRAVNER

Dne 29. avgusta 1526 je porazil sultan Sulejman II. Veličastni v bitki pri Mohaču krščansko vojsko. Na begu je utonil v bližnjem potoku komaj 20-letni češki in ogrski kralj Ludvik II. Jagelo. S tem je bila odločena usoda ogrske države, ki je bila skoraj 150 let središče protiturškega odpora. Večji del ozemlja je postal pokrajina osmanskega carstva, Sedmograška je morala priznati sultanovo nadoblast in le ozek pas ob avstrijski meji je pripadel habsburški dinastiji.

Tri leta pozneje — meseca septembra 1529 — je prišel zmagovalec z 250.000 možmi, 300 topovi in znatnim rečnim brodovjem pred Dunaj. En mesec je trajala oblega in le z največjim naporom se je posrečilo branilcem rešiti cesarsko prestolnico in s tem osrednjo Evropo. Odslej so napadale turške čete večkrat — zlasti v letih 1532 in 1537 — avstrijske dežele. Šele po smrti Sulejmána (1566) se je zdelo, da je osmanska sila opešala. 1663 pa je prišlo med starima nasprotnikoma zaradi Sedmograške spet do vojne, kjer je premagal vojskovodja Montecuculi turške čete pri Monkloštru ob Rabi (1. avg. 1664).

Kljub sijajni zmagi je sklenil cesar Leopold I. s sultanom sramotni vašvarski mir za dobo 20 let; ostalo je vse pri starem in zmagovalci so plačali celo Turkom vojno odškodnino. S tem niso soglašali hrvaški in ogrski velikaši. Zato so osnovali pod vodstvom Petra Zrinskega in Frana Krsta Frankopana zaroto zoper cesarja in iskali pomoči celo pri Turkih. Toda vlada je kmalu razkrinkala njihovo početje in 1671 sta bila oba voditelja obglavljena v Dunajskem Novem mestu. Odslej so postopale cesarske

Spočetka sem ga pomiloval. Vedel sem, da se je zaljubila vanj in da bije strašen boj v sebi, ker se tudi mene ne more iztrgati v svoji notranjosti. Vedel sem, da ji je postala misel na samostan tudi zato tako stanovitna, ker je upala, da prepreči takó katastrofo, ki bi utegnila udariti še tretjega človeka. Vedel sem, da ji tudi ta misel ne bo pomagala; predobro sem jo že poznal, da bi mogel verjeti njenemu vztrajanju v tem protivoljnem pobegu.

oblasti s Hrvati in Ogri še trše. Zato je začel ogrski plemič Emerik Tököly, ki je bil poročen s hčerjo umorjenega Petra Zrinskega Jeleno, očiten upor zoper vladarja in pozval v začetku l. 1683 na pomoč Turke.

Med tem se je Turčija pod vodstvom velikih državnikov iz rodbine Čupriličev (Köprülü) spet ojačila in želela nadaljevati Sulejmanove osvojitve. Zato se je rada odzvala Tökölyjevemu pozivu in napovedala cesarju vojno, zlasti ker je med tem že potekal dvajsetletni vašvarski mir. Pred vsem je hotela zavzeti Dunaj in s tem streti za vselej habsburško moč.

Politična, gospodarska in vojaška situacija je bila takrat za Turke ugodna. Njihova država, ki je obsegala vso južno vzhodno Evropo, Prednjo Azijo in znaten del severne Afrike, je bila urejena in armada pripravljena za boj. Vrh tega je imela Turčija ozke stike z madžarskimi uporniki in s Francijo, ki se je bala nemške premoči in ki je zato sklenila z njo že v 16. stoletju zvezo proti Habsburžanom. Tudi beneška republika je živelá s cesarjem v napetih razmerah, tako da Turkom ni nasprotovala. Turška vlada je imela celo točne načrte dunajskih utrd. Napravil jih je bivši kapucinec Ahmed beg, ki se je mudil prejšnjo zimo (1682-83) s Tökölyjevimi odposlanci v prestolnici. Načrte za obleganje so izdelali francoski in italijanski inženjerji.

Pa tudi Avstrija je bila takrat bolj pripravljena na odločilno borbo kakor 1529. Glavne zasluge za to si je pridobil papež Inocenc XI. (1676-89), ki je prispeval iz lastnih sredstev za obrambo 2 milijona goldinarjev (za tedanje razmere ogromno vsoto) in pozival neumor-

no vernike k prostovoljnim prispevkom. Nadalje je poslal v Nemčijo odličnega cerkvenega govornika kapucina Marka d'Aviana, ki je z navdušenimi besedami klical prebivalce na boj proti ljutemu sovražniku krščanstva. Najvažnejše pa je bilo, da je pridobil papež vse nemške kneze za pomoč cesarju in da sta po njegovem posredovanju sklenila Leopold I. in poljski kralj Jan Sobieski zvezo zoper Turke.

V začetku obleganja (sredi julija) je štela turška armada okrog 200.000 mož — deloma rednih, deloma pomožnih čet — s 300 topovi. Vrh tega so imeli Turki na razpolago obilo vojnega materiala in več izkušenih inženjerjev. Vrhovni poveljnik je bil odločni in sposobni veliki vezir Kara Mustafa Čuprilić. Dunajska posadka pod vodstvom grofa Ernsta Rüdigerja Starhemberga je štela 13.000 vojakov in 7.000 oboroženih meščanov-

Turško topništvo pred Dunajem (po starem bakrorezu)

Tudi Dunaj je bil primeroma dobro pripravljen, četudi so se izvršila mnoga obrambna dela dokaj pozno. L. 1681 in 1682 so očistili Dunajčani mestne jarke in zgradili več palisad in okopov. Meseca novembra 1682 je pozval magistrat meščane, naj se založe z živežem. Iznali so iz mesta vse tujce; hišni gospodarji pa so morali predložiti vsak teden seznam oseb, ki so pri njih bivale. Skrbeli so tudi za orožje in municijo. Tik pred prihodom turške vojske so porušili vsa predmestja, da ne bi imel sovražnik zavetišča. Velike zasluge si je pridobil zlasti škof Kolonitsch iz Dun. Novega mesta (poznejši dunajski nadškof in kardinal), ki je prišel v prestolnico, da bi tolažil oblegance, jih navduševal za boj in skrbel za ranjence in bolnike.

prostovoljcev zlasti rokodelcev, dijakov in dvornih uslužbencev (skupno 8 po stanovih ločenih kompanij) ter okrog 70 topov. Poleg tega je zbral vojvoda Karl Lotrinški na levem bregu Donave okoli 40.000 mož, s katerimi pa je le onemogočil Turkom prehod čez reko, ni pa mogel preprečiti oblege. Vojska, ki naj bi osvobodila mesto, se je med tem šele zbirala. Če upoštevamo še, da je izbruhnila v mestu konec julija rdeča griža, ki je pomorila mnogo prebivalcev, da je padlo v neprestanih bojih veliko vojakov in meščanov in da so proti koncu oblege pošli strelivo, živež in druge potreščine, se moramo le čuditi, kako so mogli kljubovati obleganci tri mesece ogromni sovražni premoči. Zato so že

sodobniki pripisovali zmago krščanskega orožja posebni božji milosti.

V teku meseca junija so zbežali številni prebivalci okolice deloma v gozdovje in v oddaljene kraje (zlasti na Zg. Štajersko), deloma v mesto. Samostani in nekateri večji kraji so se pripravili na obrambo. Mnogi bogataši in plemiči so zapustili Dunaj in odšli proti zapadu. 7. julija je izročil cesar mesto v varstvo grofu Starhembergu in županu Ivanu Andreju Liebenbergu ter se preselil s svojo rodbino in dvorom v Linz. Med tem so dovršili meščani zadnje priprave. Starčki in otroci, moški in ženske vseh stanov in poklicev so popravljali pod vodstvom župana bastije, obzidje, palisade in okope; kajti vsi so vedeli, da morajo napeti vse moči, če se hočejo rešiti. Poleg redne vojske je stražilo dnevno 800 meščanov mestno obzidje, 400 jih je bilo določenih za požarno brambo, 180 za topove, ostali pa so nadzirali skladišča za živež in smodnik, tako da je bilo vsak dan v službi 1680 prostovoljcev, ki so se medsebojno izmenjavali.

Istega dne ko je zapustil cesar prestolnico, je odrinil Kara Mustafa s svojo vojsko iz obmejnega mesta Rabe proti Dunaju, kamor je dospel 14. julija. V naslednjih dveh dneh so obkolili sovražniki mesto, postavili tabore in šotore ter razvrstili čete in topove. Glavni stan s sijajnim šotorom vrhovnega poveljnika je bil na severozapadni strani utrdbe blizu cerkve sv. Ulrika v Nussdorfu nasproti dvorne in löwelske bastije. Na tem mestu bi se moral namreč izvršiti glavni napad. Odtod so izkopali Turki podzemne rove, da bi razrušili z minami utrdbe in prišli tako v mesto. 15. julija so začeli grmeti sovražni topovi in par dni nato (23., 24. in 27. julija) so se vršili prvi skrajno ljuti, pa brezuspešni napadi na palisade in okope. Poziv Kare Mustafe, naj se mesto prostovoljno vda (26. julija), so zavrnilo branilci z zasmehom in ogorčenjem. Od 3. avgusta so se vršili napadi in protinapadi skoraj dan za dnevom in pogosto se je posrečilo branilcem uničiti turške mine s protiminami. Prvi večji uspeh so dosegli sovražniki šele 12. avgusta, ko so razrušili del palisad. Toda tudi to škodo je cesarska vojska kmalu popravila. V teh bojih na zemlji in pod zemljo je padlo mnogo branilcev, zlasti častnikov in dijakov, ki so se borili vedno v prvih vrstah. Še večje izgube so imeli Turki.

V tem času so opustošili in oplenili sovražniki vso okolico od Melka in St. Pöltna do štajerske meje, razrušili celo

vrsto naselbin, poklali več tisoč prebivalcev ali jih odgnali v sužnost. Le nekateri utrjeni kraji in samostani (Klosterneuburg, Melk, Herzogenburg i. dr.) so se upirali uspešno turški sili.

Med tem je postajal položaj v obleganem mestu zmerom bolj kritičen, zlasti ko so zasedli Turki 23. avgusta po hudih bojih del sprednjih utrdb in ko je 4. septembra razrušila turška mina del mestnega obzidja ob dvorni bastiji. Kljub temu obleganci niso obupali; kajti ovaduhi, ki so se preoblečeni splazili skozi turški tabor, so prinesli zanesljive vesti, da se bliža vojska, ki bo rešila mesto. Med temi drznimi možmi se je odlikoval zlasti Poljak Kolšicki. Odslej so se ozirali stražniki na stolpu katedrale sv. Štefana vsak dan bolj željno proti zapadu, da bi opazili na obzorju rakete — znak bližnje pomoči. Tudi Kara Mustafa je vedel, da se mu bliža sovražna vojska. Zato je sklenil, da se polasti mesta čimprej in za vsako ceno. Konec avgusta in v začetku septembra so turške kolone napadale neprestano mestno obzidje, ki so ga branili obleganci le z največjim naporom.

11. septembra so dospele slednjič združene nemške in poljske čete na Kahlenberg (Golovec) in sosednje višine, ki obdajajo na zapadu Dunajsko kotlino. Svoj prihod so naznanile oblegancem z raketami. Naslednjega dne, v nedeljo 12. septembra se je vršila odločilna bitka. Ob 4. zjutraj je bral o. Marko d'Aviano v samostanski kapelici na Kahlenbergu mašo. Ministriral mu je poljski kralj. Nato se je razvrstila vojska tako, da je zasedla vse višine med Donavo in Zofijinim vrhom (Sophienalpe). Levo krilo (ob Donavi), ki je bilo najbližje sovražniku so tvorili cesarski pešci, poljski konjeniki (pod knezom Lubomirskim) in Saksonci (pod volilnim knezom Ivanom Jurijem III.). Poveljeval mu je vojvoda Karl Lotrinški. V centru so bili Franki, Švabi in Bavarci pod vodstvom volilnega kneza Maksa Emanuela. Na desnem krilu, ki je bilo najbolj oddaljeno od sovražnih čet, so bili Poljaki in 4 nemški polki pod poveljstvom kralja Jana Sobieskega.

Počasi so prihajale čete iz višin v dolino, najprej levo krilo, nato centrum in slednjič desno krilo. Boj se je vnel pri Nussbergu, kjer so zavzele čete po hudem boju turške utrdbe. Tu se je odlikoval zlasti pozneje tako slavni princ Evgen Savojski. Okoli poldne se je spustil v boj centrum in slednjič okrog 2. ure popoldne poljski kralj s svojimi

pešci in težkimi konjeniki. Med tem so napravili tudi obleganci kljub silnemu turškemu ognju izpad. Ob štirih popoldne se je začela umikati sovražna armada, kljub temu da je dal Kara Mustafa razviti zeleno prerokovo zastavo. Kmalu so se spustili Turki v divji beg proti Ogrski in zapustili ves ogromni material. Dunaj je bil rešen.

V teh bojih je padlo na krščanski strani okoli 2.000 mož, med tem ko so zgubili Turki okoli 10.000 vojakov. Plen je bil ogromen. Zmagovalci so zaplenili 117 topov, 25.000 šotorov, 983 stotov smodnika, 1500 stotov svinca, 20.000 ročnih granat, 18.000 krogel za topove, 2000 helebard, 500 pušk, 2000 ščitov, 20.000 glav goveje živine, 10.000 ovac, 100.000 vreč žita, velike zaloge kave, sladkorja, riža, medu itd., nadalje številne dragocene preproge, obleke, zastave, dragulje l. dr., tako da so bili vojaki in meščani — za dolgo časa preskrbljeni z vsemi potrebščinami. Plemeniti škof Kolonitsch pa si je izbral kot nagrado skrb za 500 sirot, ki so zgubile v času oblege svoje starše.

S silno napetjo, upom in strahom je zasledoval pred 250 leti krščanski svet gigantsko borbo pred Dunajem in slavil z nepopisnim veseljem sijajno zmago v nešteti opisih, himnah, epih, dramah, kolajnah itd. Povsod so se vršile velike

prosvetne in cerkvene slavnosti. Z radostjo so se spominjali dogodka tudi naši predniki Slovenci. Tako so uprizorili n. pr. v Rušah posebno igro, kjer so predstavljali domačini končno zmago krščanstva nad stoletnim sovragom, ki je že nad tridesetkrat plenil in pustošil naše dežele.

★

Turški poraz pred Dunajem 1683 je v zgodovini Evrope, zlasti pa za nas Jugoslovane važen dogodek; kajti ž njim se začne propast Turčije, ki si je z mečem in ognjem podjarmila ves Balkanski polotok, onemogočila za stoletja naš duhovni in materialni razvoj in ogražala ob enem evropsko kulturo. Posledica zmage pred Dunajem, ki so si jo pridobili v skupnem boju zoper skupnega sovražnika Germani (Nemci) in Slovani (Poljaki), je bila namreč, da so zasedle v naslednjih letih cesarske čete Ogrsko, zavzele Beograd (1688) in prodrle na jug do Sarajeva, Prizrena in Velesa. Ti uspehi so zbudili v srcih Jugoslovanov, ki so ječali doslej pod težkim turškim jarmom, neutešno hrepenenje po svobodi in pripravljali tako pot k našemu končnemu cilju, ki smo ga dosegli z zmagovitim izidom svetovne vojne.

V tem znamenju praznujemo tudi ml obletnico te velike in pomembne zmage.

Iz terciarne dobe: Pastir žene ihtiozavra na pašo!

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

35. IN 36. POGLAVJE

PRVA ZDRAVNIŠKA POMOČ V DŽUNGLI

Ni minulo pol minute, ko se je prikazal z bivolskim mehkom, polnim vode, v rokah pa je nosil zveženj cunj. Medtem ko je Ali držal ranjeno zapestje čvrstó objeto z obema rokama, sem jaz ovil platno okrog njegovega lakta in izpral krvavečo rano. Nato sem iskal med raztrganim mesom, dokler nisem našel poškodovane žile, ki sem jo prijel s palcem in kazalčem. Še enkrat sem pogrnal domačina v kočo, da poišče kako nit, s katero bi mogli zavezati žilo.

V tem času sem opazil dvokolesni voziček, ki se ga domačini običajno poslužujejo pri poljskem delu — edino vozilo, ki smo ga mogli dobiti — upregel sem malega sumatrijskega ponijskega, katerega mi je lastnik kokosovega naselja blagohotno posodil. V tem primitivnem vozilu sem peljal ranjenega Batika do najbližje plantaže kavčuka, ki je bila oddaljena kake tri milje in ki jo je vodil moj holandski prijatelj. Pogнали smo ga z divjo brzino proti mestu Simitaru, oddaljenemu kakih 15 milj. Tam sem ostavil mladeniča v oskrbi holandskega zdravnika, ki mu je v kratkem času rano zelo dobro izlečil.

Pred nekaj leti sem bil v kraju Negrís Simbilan, pokrajini, ki leži v zapadnem delu Malajskega polotoka. Spremljal me je Lal. Zbirali smo manjše živali, kot so trobarvna veverica, ježevec ter opice iz vrste biturong in gibon.

Negrís Simbilan je znana kot domovina zelo redke in neznane živali tropskega jazbeca, ki sem se ga trudil ujeti na vse mogoče načine. Dvakrat prej se mi je že skoraj posrečilo, da sem prišel do te živalske redkosti, toda vedno je šlo na koncu nekaj narobe. Tropski jazbec je po obliki telesa precej podoben amerišskemu jazbecu. Njegova glavna razlika obstoja v tem, da ima dolg in oster rilec, ki se ga poslužuje zato, da rije kot prašič po tleh, iskajoč sladke koreninice, gobe in gomolje.

Prodiralj smo skozi redko džunglo, noseč v rokah mreže in zanke, ko se nam je nasmejela sreča ter smo prišli na sled mlademu tropskemu jazbecu. Še enkrat sem imel v izgledu plen, ki sem ga iskal že leta.

Naš dragocen plen je imel svoj brlog pod velikim džungelskim drevesom. Postavil sem lonec smole pred vhod njegovega zavetišča ter ga prižgal. Nameraval sem s tem segnati žival iz izhoda na drugi strani, kjer se je postavil Lal s svojo mrežo. Ta smola je namreč kemično sestavljena tako, da prisili njen dim in smrad vsako žival iz brloga na prosto, ker bi se sicer v zastrupljenem zraku morala zadušiti.

Toda tudi najbolj izvežbani lovec bo včasi nasedel. Tako nisem tudi jaz tedaj bil pripravljen na tretji izhod, ki je bil tako skrit, da ga nikakor nismo mogli opaziti. Brlog je imel namreč še en izhod in skozi to luknjo, ki je bila z vejevjem in listjem čisto pokrita, nam je žival pobegnila. Stekla je v divjem diru preko odprtega prostora kakih 50 m naravnost proti grmičevju, kjer je brez dvoma imela kdaj ležišče. Tam se je skozi prvo rupo, ki se ji je nudila, zavlekla v džunglo in hitro se nam je med debelim in gostim listjem izgubila izpred oči. Ker je bila žival komaj napol dorasla, ni bila večja kot mlad rjav medvedek, kar ji izredno olajšuje skrivanje.

La' je, vihteč svojo veliko lovsko mrežo v rokah, stekel z vsemi silami za jazbecem. Ko je došel do gostega grmovja, se je vrgel na tla in se začel plaziti po rokah in kolenih v grmičevje. Komaj pa je bil s polovico telesa v goščavi, ko je izustil strahoten krik in oiskočil, kot bi ga udarila strela. Ko je planil na noge, sem videl, da drži v rokah doraslo črno kobro, dolgo nad en meter, in jo tišči za vratom. Pičila ga je v stran leve roke nad mezincem in odtrgal si jo je z drugo roko. Z izrazom groze v obrazu je treščil kačo

k mojim nogam, ko sem pritekel k njemu. Besno sem udaril z debelo palico, s katero sem pravkar drezal v jazbečovo jamo, po kači in jo presekal.

Nato sem posvetil vso pozornost Lalu. Po velikosti črna kobra ni ravno posebno velika, ker največji primerki dosežejo komaj meter, toda njen strup je najstrašnejši, kar jih pozna človeštvo. Zato pobere črna kobra letno mnogo življenj in je za Indca ali Malajca, ki često čuje o tej nagli in gotovi smrti, ta kača simbol neizogibne in strašne smrti.

Na roki sta se še vedno poznali obe mali brazgotini, kamor sta se zagrizla strupena zobova. Od strahu okameneli fant je stal ter buljil s široko odprtimi očmi nanje, iz tresočih ustnic se mu je izvijalo pritajeno stokanje.

Kadar sem na poslu v džungli, nosim okrog vratu ovito brisačo, s katero si utiram pot. Hitro sem si jo odvezal, raztrgal ter jo zadrnil okrog mladencičevega zapestja. V zanko sem zataknil palico, da sem jo lahko tako čvrsto zadrnil, da ne bi mogla uiti odtod v ostalo telo niti kapljica krvi.

Obračal in vrtel sem palico tako močno, da je dečko tulil od bolečin. Nato sva stekla, kar so naju mogle nesti noge, do najbližje, kake pol milje oddaljene koče, kjer sem si za čas svojega lova v teh krajih postavil svoj glavni stan.

Ko sva tako tekla, je nesrečni dečko neprestano klical na pomoč boga Višnu in druge bogove ter jih prosil, naj ga rešijo. Gotovo mu ni manjkalo poguma, toda vedel je, da, če koga piči črna kobra, tedaj sledi temu samo en konec — namreč pogreb. Le redko, če pride ponesrečenec takoj v nego belega zdravnika, ga je mogoče rešiti. Toda to se pri domačinih tako izjemoma zgodi, da ni vredno niti omeniti.

Čim sva dosegla kolibo, sem hitro izvlekel iz svoje zdravniške omarice britev ter napravil vsepovprek preko rane globoke ureze, dokler ni bila čisto odprta. Nato sem vzel stekleničico permangana ter nekaj jodnih kristalov in stiskajoč dečkovo roko, da je rana na široko zevala, sem mu umival vbojeno mesto s svojim primitivnim zdravilom. Dolgo sem mu iztiskal zastupljeno kri in nanovo prilival zdravila. Nato sem dal ponestečencu še nekaj krepkih požirkov, da bi fantu malo podprl pogum.

Kmalu nato je posinela dečkova roka in polagoma je njena barva pričela prehajati v črno. Za dve do tri ure je bila vsa roka od zapestja do rame temnočrna. Položil sem nesrečneža na bambusovo klop ter mu obnavljal svoja zdravila. Zmeril sem mu tudi toploto in videl, da se približuje 40 stopinjam. S tem sem naredil vse, kar je bilo v mojih skromnih močeh.

Do tedaj sem, kadar je kakega domačina pičila kobra, vedno opazoval, da se ga je proti koncu polastil delirij. Pri Lalu pa to stanje ni hotelo nastopiti. Neprestano je ponavljal: »Gospod, mislim, da umiram.« Ohranil pa je popolno prisotnost duha. Če sem mu postavil kakor vprašanje, mi je vedno dal razumen odgovor, nakar je začel zopet ječati: »Gospod, mislim, da umiram, mislim, da umiram.«

Ko sem ugotovil, da so permanganovi kristali opravili svojo nalogo, sem mu začel počasi odvijati zanko z zapestja. Kasno ponoči sem dal dečku še močno dozo kinina. Čutil sem, da bom podkrepil njegov pogum, če ostanem še dalje ob njegovi strani, in tako sem sedel vso noč poleg njega ter samo od časa do časa zadremal na stolu. Večkrat se mi je ranjenec pritožil, da čuti strašne bolečine v roki in pa, kako se ga polasča neka utrpelost. Odgovoril sem mu, da je to dobro znamenje. Seveda v resnici niti nisem vedel, kaj naj ta pojav pomeni. Tudi ni bilo časa za slična razmišljanja, ker sem bil že trdno prepričan, da Lal Behudar, najboljši indski služabnik, kar sem jih imel, zapušča svet.

Ko se je pričelo daniti, sem mu dal še eno izdatno dozo kinina. Bolečina in otrpljenje sta počasi popuščala. Šele tedaj sem zadremal kako urico. Okrog 6. ure zjutraj sem pa v svoje največje začudenje zapazil, kako izginja črna barva na zastrupljenem udu in kako se mu polagoma vrača normalna zdrava barva po roki navzdol. Izmeril sem mu temperaturo ter sem bil veselo presenečen, ko sem videl, da je padla na 37.50.

Prvič se mi je tedaj začelo vračati upanje, da se Lalovo stanje izboljšuje. Popoldne je njegova vročina še bolj padla. Tri dni po nezgodi je bil Lal že na nogah in mi je krepko pomagal pri delu. Dal sem mu sicer nekaj dni počitka, o čemer pa ni hotel ničesar slišati. Bil je sicer še vedno slab, toda

bil je silno vesel, da mu ne bo treba še umreti.

Od tega dne mi je sledil Lal povsod zvesto kot pes. Ni bilo naloge, naj si je bila še tako nevarna, da se je ne bi polotil z največjim veseljem. Bil sem prepričan, da mi je Lal pri tej nesreči pripisoval prevelike zasluge. Ves moj trud bi bil namreč prav brezuspešen, če bi bil dečko slabega zdravja. Slabokrven Lal bi take preizkušnje ne prestal.

Torej ta zadeva se je končala tako. Za mene je pa imel dogodek to neprijetno posledico, da mi je moj jazbec ušel in da nisem nikdar kasneje mogel priti do drugega.

Cesto se mi je pripetilo, da sem moral prvo zdravniško pomoč nuditi sam, tu pa tam so mi pomagali tudi drugi.

Vračal sem se v Ameriko z veliko zbirko ptičev, med katerimi je bilo tudi več štokeljev in žerjavov. Te visokonoge ptice se izredno slabo počutijo, če so zaprte v ozek prostor. Njihove noge postanejo krive in često niti norejo rasti. Zato jih je treba izkrcati iz njihovih kletk in spustiti v velik kurnik.

S pomočjo kapitana in prvega mornarja sem pridobil mizarja na ladji, da mi je zbil obsežen kurnik, ki je meril 5 metrov v širino in 4 metre v dolžino. Da ne bi naš pernat plen odletel, smo vrh zakrili z mrežami, ki jih je ladja vozila s seboj za neke ribiče. Bila je prav lepa zbirka močvirnatih ptic, katero sem spustil v to prostorno kletko. V njej so bili veliki indski in tibetanski žerjavi, običajne bele štoklje, južnokitajske štoklje in indske črnoglave štoklje. Ta ptica stoji na skoraj 2 metra visokih nogah. Truplo ima popolnoma belo, peruti in vrat blesteče črne barve, a noge so svetlordeče. Oborožena je z velikim rožnatim kljunom. Kljun je ob svojem začetku v premeru širok skoraj 10 cm, konec pa je oster kot konica noža. Marsikatera riba in manjša živalica, ki živi v azijskih močvirjih, je imela nesrečo, spoznati, da je kljun črnoglave štoklje smrtno orožje. Tudi marsikatero kačo je nataknilo to bodalo s strelovito brzino.

Ko sem nekega dne opoldne šel mimo svojega novega kurnika po hudem naliivu, sem opazil, da je bila slama na tleh že precej stara. Morali bi jo takoj izmenjati. Bilo mi je mnogo na tem, da bi bila stvar hitro opravljena, zato sem izdal tozadeven nalogu Lалу, ki me je

pri tem nadzornem obhodu spremljal. Ostali pomočniki so bili namreč zaposleni drugod.

Kurnik je bil tako poln ptic, da pri delu nisva mogla uporabljati ne grabel, ne vil. Zato sva morala nataknilo delavne rokavice in iznesti z rokami gnojno slamo. Pričela sva takoj s poslom in gnila slama je izginjala z veliko brzino. Ko sem se nagnil, da bi odnesel mogoče deseto naročje slame, sem hipoma začutil bolečino po hrbtu, kot bi me nekdo zbadel z nožem. Verjetno je, da sem tekaj izrekel kak ne baš salonški izraz.

Ker sta kapitan in en častnik stala na krovu ravno nad nama ter opazovala najino delo, mi je mogoče povedati, kako se je stvar dogodila.

Bržčas sem se pripognil, da bi pobral naročaj gnile slame, ko je ena mojih črnoglavih štokeljev zakopala svoj kljun v moj nezaščiteni hrbet. Ni bilo prav lepo od nje, in povedali so mi, da sem kar odskočil.

Zdaj je bil enkrat na vrsti lovec na divje živali, ki mu je bilo treba nuditi prvo pomoč. Zadeva ni bila resna, vendar štoklje ne pazijo preveč, da bi svoje kljune umočile v kako antiseptično tekočino. Zalivali smo zopet rano s potoki raztopljenega joda in zadeva ni imela nobenih posledic. Lovec iz džungle se je kmalu opomogel ter bil že zdrav in živahen, kakor je bil prej.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

VESELE KOPALKE

STO LET SOCIALNE POLITIKE

CVETKO KRISTAN

Dvajseto stoletje imenujejo nekateri tudi »socialno stoletje« oziroma »stoletje dela«. Res je, da so delavske in nameščenske organizacije v tekočem stoletju, zlasti po svetovni vojni, izvojevale celo vrsto zaščitnih zakonov in da je bil ves napredek v tekočem stoletju nekako obeležen z napredkom socialnega čuta, ki se je zrcalil v izboljšanju socialno politične zakonodaje, na drugi strani pa je bilo to tudi vidno v moči in zavednosti delavskega razreda, ki si je moral ta socialni čut prav za prav šele izbojevati. In zaradi tega ne bo odveč, če si ob stoletnici socialno politične zakonodaje malo ogledamo njen razvoj.

Letos je minulo sto let, odkar je bil v Angliji, ki je bila takrat industrijsko in kapitalistično najbolj razvita država sveta, ustvarjen in sprejet prvi temeljni tovarniški zakon v varstvo človeškega dela. Samo malo število ljudi pozna iz opisov socialnih razmer tedanje dobe razmere, pod katerimi je trpelo pred sto leti delavstvo Anglije, pozneje pa delavstvo vsega sveta. In ne da bi hoteli osveževati zgodovinske spomine na one čase, nego da pokažemo na to dobo najstrašnejše brezpravnosti delovnega ljudstva, se bomo ozrli na njo, kajti baš zdaj, ko se v vseh državah vse bolj in bolj postruje boj podjetnikov za odpravo oziroma poslabšanje socialno politične zakonodaje in ko delavstvo samo že ne zna prav ceniti socialno političnega napredka, je treba pokazati, da je šele boj strokovnih organizacij za čast in spoštovanje človeškega dela napravil iz brezpravnih in zaslužjenih delavcev osebnosti, ki se zavedajo zahtev posameznega človeka do življenja.

Angleški tovarniški zakon iz leta 1833 se je nanašal samo na tovarne za bombaževinaste, volnene, svilene in lanene izdelke, v katerih so takrat na nečloveški način izkoriščali delavce, njihove žene in otroke. Ze posamezne določbe tega zakona, ki so bile v tednji dobi izredno pomembne za napredek delavske zakonodaje, kažejo, kako brezupen je bil tedaj položaj delavskega razreda v Angliji. Danes, ko je delavstvo že izbojevalo osemurnik (48urni delovni teden) in ko je delavstvo obenem odločeno, da čimprej izbojuje tudi 40urni delovni teden, se vidijo za tedanj dobo napredni predpisi tovarniškega zakona iz leta 1833 kot barbarstvo nad delovnim človekom. Angleški tovarniški zakon iz leta 1833, o katerem pravi Karl Marx, da je od njega počeniš šele obstojal normalni delovni čas, je določal tovarniško delovno dobo v tek-

stlni industriji za čas od $\frac{1}{6}$. ure zjutraj do $\frac{1}{9}$. ure zvečer, t. j. na 15 ur dnevno. Precej več torej kakor pol dneva so morali biti delavci tedaj v tovarniških prostorih ali v okvirju tega po zakonu določenega časa pa za odrasle delavce tudi po letu 1833 ni bilo nobene omejitve dnevnega delovnega časa. Samo za otroke in mladoletne so obstojale določbe o omejitvi. Tako je določal zakon, da mladoletniki med 13. do 18. letom starosti v času od $\frac{1}{6}$. ure zjutraj do $\frac{1}{9}$. ure zvečer ne smejo delati več kakor 12 ur dnevno, in otroci od 9. do 13. leta starosti pa ne več kakor 8 ur dnevno. Nočno delo pa je bilo za osebe od 9. do 18. leta starosti prepovedano.

Toda delo otrok je bilo kljub tem zakonskim določbam prav malo omejeno, saj je bila tovarniška inspekcija vse drugo, samo to ne, za kar je bila namenjena. Brezvestni tekstilni tovarnarji Anglije so vedno našli sredstva in pota, da so lahko obšli zakonite določbe. Vendar je kljub njihovemu odporu socialna politika pod naraščajočim vplivom in pritiskom delavstva in njega strokovnih organizacij bistveno napredovala. Ze leta 1844 je bil delavnik v Angliji za ženske nad 18. letom starosti bistveno skrajšan na 12 ur dnevno in z grenko ironijo čitamo v nekem poročilu o razmerah v angleških tovarnah v letu 1844, da tovarniški inspektorji niso mogli ugotoviti niti enega primera, »ko bi se odrasle ženske pritožile nad tem vmešavanjem v njihove pravice«. 1. maja 1848 je stopil v veljavo zakon o 10urnem delavniku, ki je vzbudil med angleškimi tovarnarji vihar ogorčenja. Ta odpor je sicer precej zadržal uresničitev teh socialno političnih določb, ni jih pa mogel odpraviti. Delavci so se vedno bolj zavedali, da bodo mogli samo s svojim združenjem v močnih strokovnih organizacijah nastopati proti izkoriščanju njih delovne sile. V naslednjih desetletjih se jim ni posrečilo popolnoma izločiti samo delo otrok, nego so ustvarili celo vrsto socialno političnih zakonov. Tako so bili angleški tovarniški delavci »ne samo prvoboritelji angleškega, nego vsega modernega delavstva sploh« (Marx).

Pa tudi v ostalih evropskih industrijskih državah, katerih gospodarski razvoj je hodil za angleškim, so vladale slične razmere. V tekstilni industriji severne Češke so bile še v sedemdesetih in osemdesetih letih minulega stoletja razmere, ki nikakor niso zaostajale za angleškimi iz dobe pred nastopom tovarniškega zakona in druge socialno politične zakonodaje. V delu »Raziskave o socialnih razmerah v tovarniških okrajih severne Če-

ške, ki ga je napisal dr. J. Singer (1885) navaja pisec, da je trajala delovna doba med 49imi od pisca obiskanimi tovarnami v 5. obratih dnevno 11 ur, v 11 obratih 12 ur, v 24 obratih 13 ur in v 14 obratih celo po 14 ur dnevno. V petih obratih pa je znašal delovni čas 15 ur dnevno. To nečloveško dolgo delo se je vršilo v zdravstveno skrajno pomanjkljivih in škodljivih delavnicah in delavstvo je dobivalo izredno nizke mezde. Vse to je seveda povzročalo predčasno staranje delavstva in nenormalno visoko umrljivost med delovnim ljudstvom teh okolišev. Prav tako kakor na Angleškem je bilo razvito in dovoljeno otroško delo tudi v severni Češki. V tekstilni industriji okoliša trgovske zbornice v Libercu (Reichenberg) je odpadlo še v letu 1880 po uradni statistiki v predilnicah za ovčjo volno na 1000 zaposlenih delavcev 66 otrok starih manj kot 14 let, v predilnicah za bombaž 40, v predilnicah odpadkov 57 in v predilnicah za lan 23!

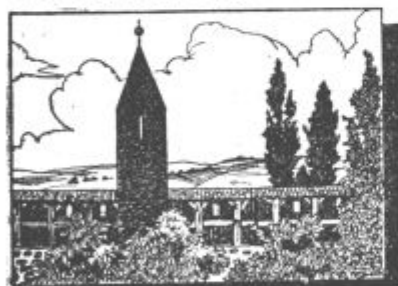
Od teh časov dalje pa so se razmere boljšale in tudi izboljšale. Pod vplivom delavskega gibanja je sledil eden socialno politični in zaščitni zakon za drugim.

ZA MISLEČE GLAVE

37

Problem črnega stolpa
(PONATIS ZABRANJEN)

Mihec in Jakec sta v letovišču slikala znameniti »črni stolp« z dveh različnih stališč in prinesla kopije domov.

①

②

Oče in mati sta se tega stolpa spominjala še iz časa svojega poročnega potovanja, a očim meni oče, da je okrogel, prisega ma-

Omenjam predvsem uvedbo bolniškega zavarovanja pred 41. leti, uvedbo pokojninskega zavarovanja nameščenecv pred 24. leti itd. Po prevratu je pa doseglo socialno politično zakonodajno delo pod vplivom delavskega zastopstva v parlamentih, vladah, v mednarodnih zastopstvih itd. velik razvoj, ki je nudil pri nas zakon o zaščiti delavcev, zakon o zavarovanju delavcev itd. in ki se zrcali v številnih mednarodnih konferencah. Marsikaj bi bilo treba še izboljšati. Ne demontaža socialne politike, nego izboljšanje in — ponekod morda — preureditev bi bili potrebni. Pred vsem je pa pri nas najut: izvedba starostnega in brezposelnega zavarovanja za vse delavstvo, raztegnitev pokojninskega zavarovanja za nameščenecv po vsej državi, bolniško in nezgodno zavarovanje poljedelskega delavstva, primerna regulacija delovnega časa in sprejem 40urnega delavnika, regulacija nočnega dela in izvajanja socialno političnih določb obrtnega zakona. Pa bomo tako tudi pri nas primerno in najboljše proslavili stoletnico socialno politične zakonodaje.

ti, da je štirioglat. Premalo osvetljena posnetka ne kaže nobenih podrobnosti, ki bi lahko rabile za rešitev tega vprašanja. Razsežnosti stolpa so na obeh slikah popolnoma enake, kar dokazuje, da je bil aparat v obeh primerih enako oddaljen od njega.

Kdo bi dal dobrim staršem pravi odgovor?

37

Rekord

s spremljevanjem godbe

(PONATIS ZABRANJEN)

Dirkalni avto s fantastično brzi 350 m na sekundo se je spustil v dir z dvema osebama; z vozačem in trobentačem, ki je sedel za vozačem. Med tem, ko je vozilo brzelo z največjo brzi, je trobentač s poino močjo zatrobil trozvok.

Kaj je slišal vozač

1. med trobentanjem in
2. ko je kmalu potem ustavljal voz?

39

Slab izgovor

(PONATIS ZABRANJEN)

Orožnik je srečal na poljski stezi potepuha, ki je skušal skriti sveže ubitega petelina pod svoj plašč. To je vzbudilo orožnikovo pozornost in je postavil sumljivega moža na odgovor, od kod ima ptico.

Potepuh je dejal, da je priletela nizko nad njim neka ujeda s petelinom v kljunu. Ko ga je zagledala, se je tako prestrašila, da ji je petelin padel na tla.

Ta odgovor je še bolj potrdil orožnikovo sum in je moža vzel s seboj.

Oglejte si sliko, ki predstavlja, kako je prišel potepuh po lastnih navedbah do petelina, in povejte, kaj je na nji nepravilnega!

Rešitev k št. 35

(Zračno potovanje po abecedi)

Polet bi se moral izvršiti takole: Akron - Berlin - Calcutta - Durban - Edinburgh - Fez - Gradec - Honolulu - Irkutsk - Jeruzalem - Kairo - Lima - Mehiko - New York - Odesa - Peking - Quito - Rio de Janeiro - Sidney - Teheran - Upsala - Valencija - Vladivostok - Xanten - Yokohama - Zürich.

Rešitev k št. 36

(Znak)

Müllerjevi so pozabili, da nosijo znak simpatizerjev s Hitlerjevim režimom, kljukasti križ, brez katerega si ne upa danes noben Nемеc iz hiše, tudi če ne spada po srcu med pristaše režima.

IZ KULTURNE ZGODOVINE

Zrtev mode

Johna Hetheringtona so včeraj zaradi hudega prestopka in rušenja miru na cesti privedli pred lordmajorja. Dokazano je, da se je Hetherington na javni cesti pokazal s svilenim klobukom takšne oblike in barve, da bi lahko preplašil boječa bitja. Dejansko so izjavili stražniki, da se je več žensk onesvestilo, ko so ga zagledale; otroci so kričali, nekoga iz zbrane množice pa so zgnatli na tla in mu zlomili des-

nico. («Times» poročajo l. 1796. o prvem cilindru).

Ljudsko gledališče pred 100 leti

Pred zastor stopi režiser in napove: »V komadu, ki ga bomo kazali, bi bilo treba usmrtiti orožnika. Tega pa nocoj ne moremo izvesti, ker je igralec, ki igra to vlogo, obolel. Ker vam hoče uprava nuditi čim več, si dovoljuje obljubiti, da bosta zato jutri večer usmrčena dva orožnika.«

Nasladni valček

Ko je šel valček svojo zmagoslavno pot po Evropi, je napisal neki dunajski kritik: Ta ples (starega Ivana Straussa) je bil divji in nenraven. Zenske so se spremenile v bahantinke, nedolžnost je preplašena bežala iz dvorane, smrt pa se je smehljala v pesti!

Prav tako ogorčena je bila tudi angleška družba. «Times» pravijo l. 1816 o valčku, da je inozemski, nasladni ples, katerega nečistega obračanja in razbičanih kretenj ne bodo trpeli v nobeni moralni družbi, dasi ga plešejo celo na dvorih.

Prva železnica

Medicinska fakulteta v Erlangenu je izdala pred približno 100 leti naslednje mnenje o železnici:

Prevoz z javnimi vozili na paro je treba prepovedati, ker povzroča naglo premikanje brez dvoma možganske bolezni. Ker bi utegnil enako škodovati že sam pogled mimovozečnega vlaka, je treba zahtevati, naj se tiri z obeh strani obijejo s primernim lesenim plotom.

ANEKDOTE

Dve škodi

Neki mladi in tudi domišljavi pesnik je dejal некоč v družbi:

— Jaz sem se rodil istega dne, ko je umrl Jungmann!

(Jožef Jakob Jungmann je znani češki jezikoslovec in utemeljitelj novega češkega slovstva, ki je umrl l. 1847 v Pragi).

— Ta dva dogodka sta bila češkemu slovstvu v veliko škodo, je dodal nekdo med navzočnimi, mladi petelin pa je umolknil.

Dovolj je bilo

Dovtipen satirik Beuserade se je некоč v francoski akademiji vsedel na sedež, ki je bil določen za znanega pesnika Furetiera (umrlega l. 1688). Vpričo njega je nato govoril prav glasno:

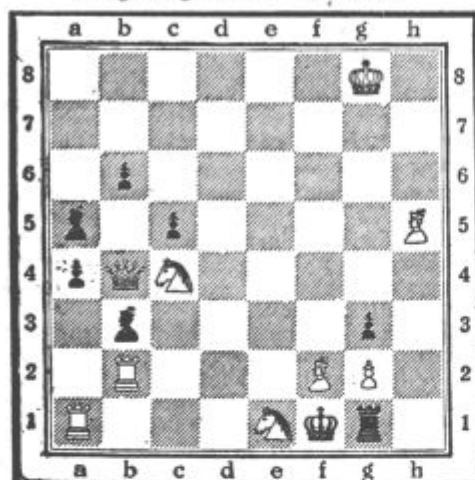
— Zdaj vendar sedim na mestu, kjer lahko povem marsikatero neumnost.

— Kar nadaljujte, ga je ustavil Furetiera, saj ste že začeli tako imenitno.

PROBLEM 37

A. Ellermann
Druga nagrada »Il Problema«

Mat v dveh potezah

Rešitev problema 36

1. Td7—d4!, Df6—e7! 2. Td4—b4!! Ta manevar spaja na zelo spreten način grožnjo mata z istočasnim odkritjem nevarnosti šaha na a-črti. Zanimiva je tudi rafinirana odvedba Df6—e7: kraljica zapira tu lastnemu kralju beg.

HERAKLITOVİ AFORIZMI

Pred približno dvema tisočletjema je živel in deloval Heraklit iz Efeza, avtor aforizmov, čijih vsebina je še danes »moderna«. Evo nekaterih:

Rojstvo je nesreča: Kar se je rodilo, hoče živeti in mora vendarle doživeti smrt. Rodi pa otroke, da spet umrejo.

Samo osli dajejo osatu prednost pred zlatom.

Tudi tisti, ki spiyo, sodelujejo ob dogajanju sveta in so soodgovorni zanj.

Zaman se trudi očistiti krvne krivde, kdor se maže s krvjo; njegovo prizadevanje je podobno prizadevanju človeka, ki je stopil v blato in se hoče z blatom oprati.

Svinje se kopljejo v blatu, perutnina v prahu in pepelu.

Čaščenje spreminja bogove prav tako v blapce kakor ljudi.

ČLOVEK IN VREME

Znano je, da je človek fizično in duševno zelo podvržen vremenskim vplivom. Določne vremenske spremembe zmanjšujejo tvorno silo ne le pri revmatikih in nevtrastenikih, ampak tudi pri duševno popolnoma uravnovešenih ljudeh. Na neki šoli za telesno kulturo so delj časa proučevali vpliv vremena na sportne uspehe. Poskusne osebe so vsak dan preiskali glede zdravstvenega stanja in le oni, ki so se izvrstno počutili, so bili tisti dan pripuščeni k tekmovanjem. Hkrati pa so v posebnem seznamu beležili meteorološke podatke: zračni tlak, vlažnost, značaj vremena in temperaturo. Z vzporejanjem vremenskih podatkov in tisti dan doseženih sportnih rezultatov so sestavili obsežno statistiko, iz katere se jasno vidi vpliv vremena na fizične in duševne sposobnosti tekmovalcev. Posamezni elementi vremena sicer nimajo nikakega določnega vpliva, pač pa se jasno pokaže zmanjšanje tvornosti, kadar se vreme v dotičnem kraju naglo izpremeni.

BIOLOŠKI LABORATORIJ V SAHARI

S podporo francoskih univerz je bil ustanovljen v Beni Unifu pri Figuiği modern biološki laboratorij, namenjen vsem znanstvenikom, ki se hočejo posvetiti proučevanju biologije saharskega živalstva in rastlinstva. Uporaba laboratorija in vseh pripomočkov v njem je brezplačna.

ZNAMKE
PRIPOVEDUJEJO

OSVOBODITEV DUNAJA

Avstrijska poštna uprava je izdala ob priliki 250-letnice osvoboditve Dunaja od turškega navala serijo spominskih znamk, med katerimi je tudi znamka s silko poljskega kralja Sobieskega. (Glej članek dr. Vlad. Travnerja »Turki pred Dunajem« str. 270.)